Ragnar Vennatrø

Arkeologisk formidling i felt ved utgravningene på Øya, Melhus kommune, Sør-Trøndelag.

NTNU Vitenskapsmuseet
arkeologisk rapport 2018-3

NTNU
Vitenskapsmuseet

NTNU Vitenskapsmuseet arkeologisk rapport 2018:3

Ragnar Vennatrø og Merete Moe Henriksen

Arkeologisk formidling i felt ved utgravningene på Øya, Melhus kommune, Sør-Trøndelag

NTNU
Vitenskapsmuseet

NTNU Vitenskapsmuseet arkeologisk rapport

Dette er en elektronisk serie fra 2014. Serien er ikke periodisk, og antall nummer varierer per år. Rapportserien benyttes ved endelig rapportering fra prosjekter eller utredninger, der det også forutsettes en mer grundig faglig bearbeidelse.

Tidligere utgivelser: http://www.ntnu.no/vitenskapsmuseet/publikasjoner

Referanse
Vennatrø, R. og Henriksen, M.M. 2018. NTNU Vitenskapsmuseet arkeologisk rapport 2018:3, Arkeologisk formidling ved utgravningene på Øya, Melhus, Sør-Trøndelag

Trondheim, januar 2018

Utgiver
NTNU Vitenskapsmuseet
Institutt for arkeologi og kulturhistorie
7491 Trondheim
Telefon: 73 59 21 16
e-post: postmottak@museum.ntnu.no

Ansvarlig signatur
Bernt Rundberget (Instituttleder)

Kvalitetssikret av
Ellen Grav Ellingsen (serieredaktør)

Publiseringstype
Digitalt dokument (pdf)

Forsidefoto
Foto: Ingvild O. Strøm, NTNU Vitenskapsmuseet

www.ntnu.no/vitenskapsmuseet

ISBN 978-82-8322-137-4
ISSN 2387-3965

Sammendrag

Vennatrø, R. og Henriksen, M.M. 2018. NTNU Vitenskapsmuseet arkeologisk rapport 2018:3, Arkeologisk formidling ved utgravningene på Øya, Melhus, Sør-Trøndelag

Som del av NTNU Vitenskapsmuseets utgravningsprosjekt E6 Melhus 2017, parsellen Røskaft-Skjerdingstad, i perioden 22.05.2017 – 29.09.2017, inngikk en særskilt satsing på feltmessig formidling. Arbeidet omfattet utarbeidelse av et informasjonsskilt som kunne anvendes på alle utgravningslokalitetene ved prosjektet, Åpen Dag og omvisninger på felt i forbindelse med Sagauka i Melhus i juni og Åpen Gård på Øya VGS i september 2017, samt utforming, tilretteleggelse og gjennomføring av et arkeologisk formidlingsopplegg med skolebesøk til de pågående undersøkelsene på *lokalitet B* på Øya, gnr.79/1 og 80/1.

Satsingen innebar at en arkeolog ble ansatt på heltid som formidlingsansvarlig feltleder, med særskilt ansvar for å utforme, koordinere og gjennomføre formidlingsoppgaver i felt. I perioder uten formidlingsoppgaver i felt, deltok formidlingsansvarlig arkeolog i ordinært utgravningsarbeid i felt. Satsingen fungerte dermed også som et lavterskeltilbud til alle som til enhver tid oppsøkte utgravningene, samtidig som formidlingsansvarlig arkeolog kunne fristille annet feltpersonell fra tidkrevende publikumsrelasjoner.

Overordnede målsettinger for formidlingssatsningen knyttet seg til å ta i bruk deltakernes egen landskapsforståelse i møte med arkeologiske spor, bruk av de avdekte sporene og det omliggende landskapet til å etablere tidsdybde, samt å bruke den pågående utgravningssituasjonen og manifesteringsprosessen av arkeologiske spor som en åpen dør til deltakernes egne tolkningsforslag og tankegang.

Tilbakemeldinger fra skoleklasser som deltok i formidlingssatsningen ved E6 Melhus 2017, danner i denne rapporten utgangspunkt for en kvalitativ gjennomgang av arkeologisk formidling i felt.

Nøkkelord: Formidling, arkeologi, utgraving, jernalder

Ragnar Vennatrø, NTNU Vitenskapsmuseet, Seksjon for arkeologi og kulturhistorie, NO-7491 Trondheim

Arkivreferanser

Arkeologisk formidling ved utgravningene på Øya, Melhus, Sør-Trøndelag

Askeladden ID	216179
Saksnummer (ePhorte)	2017/4507
Aksesjonsnummer	2017/123

Fylke	Sør-Trøndelag
Kommune	Melhus
Gårdsnavn	Kvaal Nedre, Øien Øvre
Gårdsnummer	79/1 og 80/1
Lokalitet	*Lokalitet B*, Øya
Kulturminnetype	Gårdsanlegg, gravanlegg, fossil åkermark
Datering	Jernalder
Dokumentdato	08.03.2018

Innhold

Sammendrag 4
Arkivreferanser 5
1. Bakgrunn for satsningen 8
1.1. Områdebeskrivelse 9
1.2. Kulturhistorisk bakgrunn og tidligere registreringer 10
2. Undersøkelsens rammer 14
2.1. Tid, deltagere 14
2.2. Problemstillinger/mål 15
2.3. Metode 16
2.4. Dokumentasjon 16
2.5. HMS vurdering for formidling på felt 17
3. Gjennomføring av formidlingsprosjektet 18
3.1. Beskrivelse av delprosjekt i felt 18
3.1.1 Skilting 18
3.1.2 Åpen dag-formidling 18
3.1.3 Skolebesøk i felt 20
4. Resultater 24
4.1. Besøkstall 24
4.2. Tilbakemeldinger fra deltakere 24
4.3. Resultatsanalyser 27
5. Konklusjoner 29
6. Litteratur 30
Vedlegg 30

Figurliste

Figur 1: Periodetabell. 8
Figur 2: Lokalitetsavgrensning, lokalitet B på Øya, Melhus kommune. 9
Figur 3: Oversiktskart, lokalisering av utgravningslokaliteten på Øya i Melhus 10
Figur 4: Oversiktstabell. Tidligere undersøkte huskonstruksjoner og graver langs E6 i Melhus... 11
Figur 5: Utsyn over en forhistorisk åkerflate. 13
Figur 6: Hus på en åker, med flommasser 13
Figur 7: Plankart med innmålinger, *lokalitet B*, september 2017 15
Figur 8: Ved et ovnsanlegg, på en gammel elvebrink, på Åpen Dag, 23.09.17. 19
Figur 9: En formidlingsarkeolog ser sirkler i åkeren, Åpen Dag, 23.09.17 20
Figur 10: Rundt omkring ei røtningsgrop, Åpen Dag, 23.09.17 20
Figur 11: Omvisningsrute med formidlingsstasjoner, *lokalitet B*, september 2017 21
Figur 12: Skolebesøk på *lokalitet B*. Formidlingsarkeologen midt oppe i gamle rasmasser. 22
Figur 13: Skolebesøk på *lokalitet B*. Formidlingsarkeologen tenker på varm mat i et kokegropsområde. 22
Figur 14: Skolebesøk på *lokalitet B*. Vi snitter en mulig flatmarksgrav 23
Figur 15: Skolebesøk på *lokalitet B*. Når fortid tar deg i hånda og hilser på 23
Figur 16: Spesifisering av besøkstall, *lokalitet B*, E6 Melhus 2017 24

1. Bakgrunn for satsningen

Som del av NTNU Vitenskapsmuseets utgravningsprosjekt E6 Melhus 2017, på parsellen Røskaft-Skjerdingstad, inngikk en særskilt satsing på feltmessig formidling. Arbeidet omfattet utarbeidelse av et informasjonsskilt som kunne anvendes på alle utgravningslokalitetene ved prosjektet, arrangering av Åpen Dag og omvisninger på felt i forbindelse med Sagauka i Melhus i juni og Åpen Gård på Øya VGS i september 2017, samt utforming, tilretteleggelse og gjennomføring av et arkeologisk formidlingsopplegg med skolebesøk til de pågående undersøkelsene på *lokalitet B* på Øya, gnr.79/1 og 80/1.
Satsingen innebar at en arkeolog ble ansatt på heltid som formidlingsansvarlig feltleder, med særskilt ansvar for å utforme, koordinere og gjennomføre formidlingsoppgaver i felt. Dermed fungerte dette arbeidet til samme tid som et lavterskeltilbud til alle besøkende som oppsøkte utgravningene, samtidig som formidlingsansvarlig arkeolog kunne skjerme annet feltpersonell fra potensielt tidkrevende formidlingsoppgaver. I perioder uten formidling på felt, deltok formidlingsansvarlig arkeolog i ordinært utgravningsarbeid ved prosjektet. Ut over effektiv bruk av arkeologisk arbeidskraft, er formidlingsarkeologens deltakelse i utgravningsarbeidet en uvurderlig forutsetning for en involvert, ”hands on” formidling i felt.
Denne rapporten er en sammenfatning og kvalitativ gjennomgang av den feltmessige formidlingen ved prosjektet.

Bronsealder
Eldre bronsealder (1800-1200 f.Kr.)
Yngre bronsealder (1200-500 f.Kr.)
Jernalder
Eldre jernalder (500 f.Kr. – 575 e.Kr.)
Førromersk jernalder (500 f.Kr.-0)
Romertid (0-400 e.kr.)
Eldre romertid (0-150 e.Kr.)
Yngre romertid (150-400 e.Kr)
Folkevandringstid (400-575 e.Kr.)
Yngre jernalder (575-1030 e.Kr.)
Merovingertid (575-800 e.Kr.)
Vikingtid (800-1030 e.Kr.)
Middelalder
Tidlig Middelalder (1030 – 1130)
Høymiddelalder (1130 – 1350)
Senmiddelalder (1350 -1537)
Nyere tid (1537 -)

Figur 1: Periodetabell. Illustrasjon: NTNU Vitenskapsmuseet

1.1. Områdebeskrivelse

Utgravningsområdet på Øya, benevnt *lokalitet B*, utgjør et segment av en planlagt ny veitrasé for E6 gjennom Melhus langs parsellen Røskaft-Skjerdingstad, hvor automatisk fredete kulturminner er påvist under markoverflata (Hårstad 2016). Beliggende umiddelbart nordvest for Kvål sentrum i Melhus kommune, fordeler utgravningsområdet seg mellom eiendommene Kvaal Nedre, gnr.79/1, og Øien Øvre, gnr.80/1. Pr. i dag er *lokalitet B* en oppdyrket elveslette, 23-29 m over dagens havnivå, på østsiden av elva Gaula i umiddelbar nærhet av Øya VGS (figur 2).

Undersøkelsesområdet utgjør deler av et svakt høydedrag utover ei elveslette med løsmasser, langsetter en relativt bred sørvestvendt tange omsluttet av en vid elvesving i Gaula. Store deler av lokaliteten har et eller flere lag med vekselvis flomavsetninger og fossile dyrkningslag. I øst løfter elvesletta seg svakt inn mot en steil leirskrent som utgjør foten av den terrasserte dalsiden. I flere lag under dagens dyrkamark, dekker leirholdige rasmasser herfra de østligste delene av løsmasseflata, med funnførende lag både under og over leira. Langs den nordvestlige gravegrensa for *lokalitet B*, senker flata seg 3-4 m ned en gammel elvebrink til bredden av et tidligere nordøstgående elveløp.

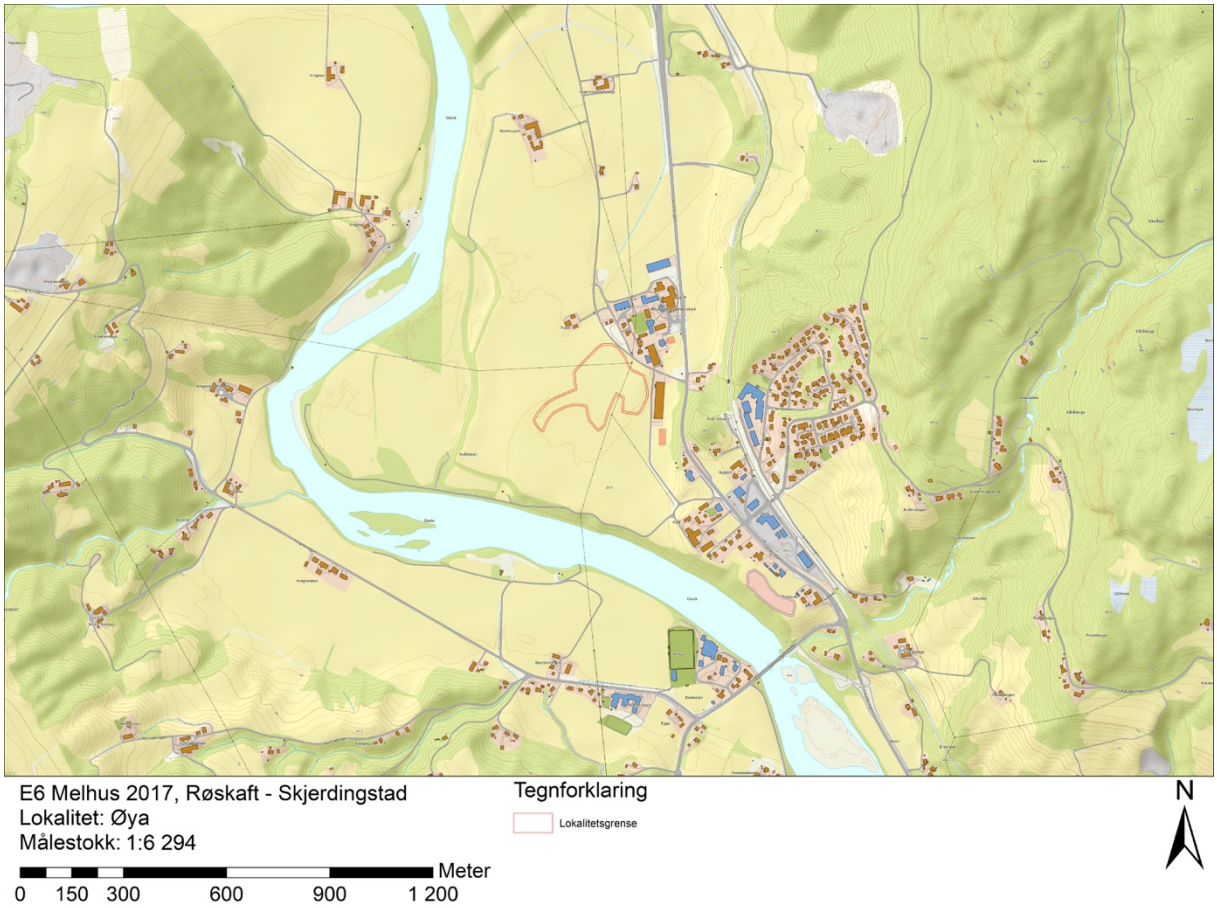

Figur 2: Lokalitetsavgrensning, lokalitet B på Øya, Melhus kommune. Kart: Kristoffer R. Rantala, NTNU Vitenskapsmuseet

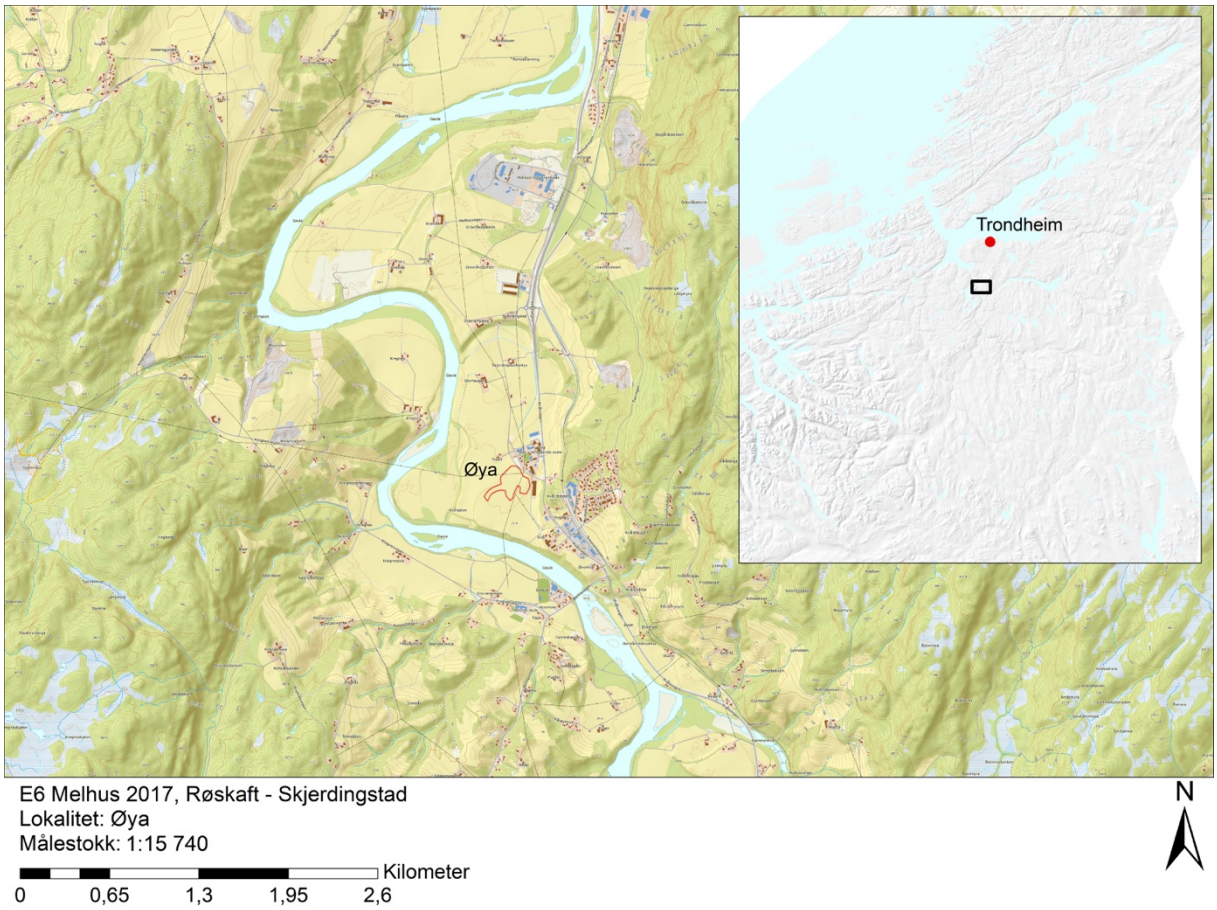

Figur 3: Oversiktskart, lokalisering av utgravningslokaliteten på Øya i Melhus. Kart: Kristoffer R. Rantala, NTNU Vitenskapsmuseet

1.2. Kulturhistorisk bakgrunn og tidligere registreringer

Lokalitet B på Øya i Melhus, er del av et landskap i et dalføre preget av skiftende klima, skiftende elveløp, omfattende flomhendelser og leirras, men også av lang tids bosetting.

1.2.1 Landskap

Med geologiske briller, kan landskapet på og omkring *lokalitet B* leses som en lang og stadig pågående utvikling. Først, som et glasialt fjordlandskap med israndavsetninger, tildannet gjennom glasiale prosesser ettersom isen trakk seg tilbake mot slutten av siste istid og i takt med landhevingen. Deretter, som et dynamisk elvelandskap i stadig endring, som følge av elveerosjon, skiftende elveløp, flom og rashendelser (Solberg & Hansen 2017). Fra en 150-185 m dyp, smal og langstrakt fjord, med omfattende glasiale avsetninger og løsmasserygger med randavsetninger på tvers av fjordbunnen, til et elvelandskap i et fruktbart dalføre med omfattende elveterrassering, elvesletter, tidligere elveløp og rasformasjoner.

I arkeologisk forstand, er det mulig å følge sporene av mennesker i det samme landskapet, fra båtfarende fangstfolk som i eldre steinalder har hatt tilhold langs strandkanten innover i fjorden, oppetter det som i dag er et godt stykke opp i dalsidene, til de etterhvert omfattende sporene av jordbruksbosetting på elveterrassene og elveslettene langs Gaula, fra yngre steinalder til i dag. Alt taler for at Gauldalen er et hovedområde for tidlig jordbruk i Midt-Norge, og at man her, som i det tilgrensende Orkdalsdalføret, av ulike grunner har hatt gunstige forutsetninger for en vedvarende dominerende jordbruksbosetning i lange perioder av metallbrukende tid (Stenvik 2015:89).

En viktig faktor, som må ha sammenheng med gårdsbosetting langs Gaula gjennom Melhus, er forhistorisk jernframstilling. De siste 20 års forskning på jernvinne i utmark, viser at Midt-Norge i eldre jernalder var et kjerneområde for omfattende produksjon og eksport av jern, med en topp i produksjonen i romersk jernalder. Jernvinna krevde en organisering som trolig var avhengig av en bærekraftig gårdsbosetting, samtidig som kontroll over utførsel av jern må ha sikret en allerede god posisjon, og framtidig rikdom, for gunstig plasserte gårder, som for eksempelvis langs Gaula i Melhus. Et av områdene, som viser tegn til vedvarende jernvinneaktivitet fra tidlig i førromersk jernalder (ca. 300 f.Kr) og fram til tidlig middelalder (ca. 1100 e.Kr), er Gauldalsføret (Stenvik 2015:89-90).

Side om side med andre spor av forhistorisk jordbruksbosetning, rommer området rundt *lokalitet B* flere helleristningsfelt med et større antall skålgroper. Dette er en type ristninger som relateres til det vi oppfatter som tidlig jordbrukskultur, og som derfor ofte dateres til bronsealder. Blant disse feltene er hellerisningslokalitetene Skjerdingstad I, II, III, IV, V, VI (Id.nr. 97548, 97550, 97551) og Gravråk I og II (Id.nr. 123027).

1.2.2 Bebyggelse

Det mest nærliggende og utdypende innblikket inn i den forhistoriske gårdsbosettingen i Gauldalen så langt, er resultatene av de allerede utførte arkeologiske flateavdekkingsundersøkelsene på felt I, II, VII, X, XI, XII, XIII, XVI og XVII langs E6 gjennom Melhus i 2002-2003 (Fjelde Larsen & Røkaas Hermansen 2002, Følstad 2002, Strøm 2003a, 2003b, Ødegården 2003) samt tilsvarende undersøkelser i forbindelse med etablering av industriområder på Søberg i 2002 og på Hofstad (Gravråkmoen) i 2015 (Ødegård 2003, Bryn & Henriksen [upublisert]). I tillegg til en rekke kokegroper og andre strukturer knyttet til gårdsbosetting, har disse undersøkelsene til sammen avdekket og undersøkt 47 forhistoriske hus og fire overpløyde gravanlegg skjult under dyrka mark (figur 2).

Hus (antall)	Grav (antall)	Felt	Gård	Datering
	2	E6 Melhus 2002, Felt I	Melhus, gnr. 91/1	v.t.
1		E6 Melhus 2002, Felt II	Melhus, gnr. 91/1	e.j.
8		E6 Melhus 2002, Felt VIII	Melhus, gnr. 91/1	e.j.
1		E6 Melhus 2003, Felt VIII	Melhus, gnr. 91/1	e.j.
4		E6 Melhus 2002, Felt XI	Planteskolen, gnr. 84/1	e.j.
10		E6 Melhus 2002, Felt XII	Planteskolen, gnr. 84/1	e.j
	2	E6 Melhus 2002, Felt XVI	Søberg Øvre, gnr. 88/1	e.j.
		E6 Melhus 2002, Felt XVII	Søberg Øvre, gnr. 88/1	e.j
1		Søberg 2002, Felt I	Storsand, gnr. 90/2	y.br.
5		Søberg 2002, Felt II	Storsand, gnr. 90/2	y.br.
7		Søberg 2002, Felt III	Storsand, gnr. 90/2	y.br.
8		Gravråkmoen 2015	Hofstad,	e.j.

Figur 4: Oversiktstabell. Tidligere undersøkte huskonstruksjoner og graver langs E6 i Melhus

Et iøynefallende trekk ved disse undersøkelsene, er at alle daterbare huskonstruksjoner så langt tidfestes til førromersk jernalder og romertid (500 f.Kr – 400 e.Kr), bortsett fra husene på Felt I, II, III på Søberg, som dateres til yngre bronsealder (1200-500 år f.Kr). Dateringene taler for at de tidligste delene av eldre jernalder, i kontrast til tidligere arkeologiske oppfatninger, har vært en ekspansiv og blomstrende periode i Melhus. Gjenstandsfunn, dateringer fra kokegroper og dyrkningsspor gir samtidig klare indikasjoner på kontinuerlig bosetting i disse områdene fra tidligste metallbrukende tid fram til i dag. En av de overpløyde gravene på E6 Melhus 2002, Felt I, rommet en våpengrav med sverd, spyd, en mulig skjoldbule, en kniv, en nål og fragmenter av annet utstyr, datert til vikingtid (T 22803).

1.2.3 Funn

Blant arkeologiske funn fra området, finnes både gjenstander fra ulike perioder av steinbrukende tid, og ulike gjenstandsfunn fra metallbrukende tid. Mange av disse kan kobles til det vi oppfatter som forhistorisk jordbrukskultur. Blant funnene fra steinbrukende tid, er en del av en skafthulløks av serpentin (T 1807) funnet på 1870-tallet ved jordarbeid på Skjerdingstadplatået, et fragment av en flatehugd kvartsittspiss (T 22806:5) funnet i fyllmassene i en veigrøft ved utgravningene på felt XII på Skjerdingstad i 2002 (Jørgensen & Skoglund 2003:29), og en meisel av basalt (T 26940), typologisk datert til mellomneolittikum, samt enkelte flintavslag (T 26939:2, 4) funnet på Gravråkmoen i 2015.

I NTNU Vitenskapsmuseets samlinger utpeker Melhus seg med et rikt antall gravfunn fra jernalder. Mange av funnene dukket opp som plogfunn og ved jordarbeid på gårdene i perioden 1860-1920, i en tid med omfattende mekanisering og intensivering av jordbruket. Vel hundre år i forveien, på sin vitenskapelige rundreise gjennom området i 1775, kunne Gerhard Schøning ennå observere:

"... endeel paa den høie Bakke eller Elve-Mæl tæt ved og vesten for Øvre Skiærringstad beliggende Kiæmpe-Haue, som nu, for en stor Deel, ere udpløiede... Ved denne Gaard [Nedre Skiærringstad] ligger ogsaa en stor rund Kiæmpe-Haug." G. Schøning (1910[1775] II:245)

Funnet som løsfunn ved jordarbeid på Skjerdingstad, og innlevert til Vitenskapsmuseet på 1860-tallet, er seks vevlodd med bumerker (T 2693), en avlang vevstein (T 2694), et spinnehjul i brent leire (2695), bruddstykker av tre ulike heiner i stein (T 2696), fragmenter av et steinkar (T 2697), deler av en stigbøyle (T 2698), en tange av jern (T 2699) og deler av et bissel (T 2799). Andre løsfunn er et økseblad av jern (T 1992) og et vevlodd i stein (T 10555).
Under jordarbeid på Skjerdingstad på 1860-tallet ble det også funnet flere bevarte menneskeskjelett i et avgrenset område, i forbindelse med et antatt et middelalders kirkested (Id.nr. 46092). I *Olav Tryggvasons saga* navngis Haldor av Skjerdingstad som den første i Melhus som lot seg kristne. *Olav Engelbrektssøns jordebog* fra 1533 (Brinkmann & Aagerholdt 1926) oppfører Skjerdingstad som kirkested.

Fra to gravhauger på Gravråk, bortgravd i 1864, framkom henholdsvis et tveegget sverd, tangen av et knivblad i jern og bruddstykker av et bronsekar i en begravelse som også inneholdt hestebein (T 453-457), og et enegget sverd, en tveegget spydspiss i jern, deler av en skjoldbule samt et antall heiner og 80 klinknagler fra en 2 meter bred båt i en båtbegravelse (T 458-464). Flere hauger ble gravd på Gravråk i 1865. Av disse var en funnførende langhaug, med 9-10 klinknagler fra en båt, to ovale skålspenner, åtte glassperler og underkjeven av et menneske (T 380-388). I 1869 ble et tveegget sverd av jern (T 547) og en samling klinknagler fra en båtbegravelse (T 549) funnet i to gravhauger på samme gård. I nok en gravhaug på Gravråk, gravd i 1871, ble det funnet et tveegget sverd, en tveegget spydspiss, en skjoldbule med pik, beslag av jern og brente bein (T1598-1600).

Ved de arkeologiske undersøkelsene på Gravråkmoen i 2015, ble funnet et bryne (T 26939:1), stratigrafisk datert til eldre jernalder, samt underliggeren av skubbekvern (T 26939:6) i restene av et ildsted fra samme periode (Bryn & Henriksen, foreløpig upublisert).

1.2.3 Historiske kilder

I september 1345 raserte Gauldalsraset store deler av Gauldalen, fra Støren og dalføret nedover, i form av en massiv flodbølge som trolig krevde minst 500 menneskeliv. Nyere forskning antyder at elva Gaula over flere tusen år har hatt et tilsvarende løp gjennom øvre deler av dalføret, med overhengende muligheter for at en eller flere liknende hendelser har funnet sted i forhistorisk tid (Rokoengen *et al.* 2001).

I *Aslak Bolts Jordebok* fra 1430-tallet e.Kr, regnes gården Kvål Nedre («nædra Huale») inn under Vigleikstad skipsrede, i likhet med de øvrige gårdene på Kvål og de omliggende gårdene

Haugen, Flå, Skjerdingstad, Gravåk og Stokkan (Jørgensen 1997:69A, 70A). Tilføyd i margen er samtidig notert at hele Vigleikstad («Wigleikstadhom» og «øfra Vighleikstadhom») samt gården Vikastad («Vikastadhom») på dette tidspunkt er utrast («er vt løpet»). De administrative funksjonene under skipsredet flyttes derfor fra Vigleikstad til Skjerdingstad.

Lokalitet B ligger, med andre ord, i et område preget av omveltende ras og flomhendelser over lang tid, der gårdsbebyggelse kunne vokse fram og brått forsvinne. Tidligere undersøkelser viser at gårdsbebyggelsen langsetter Gaula i Melhus må ha vært svært omfangsrik allerede tidlig i eldre jernalder, og at dette trolig kan forståes i sammenheng med omfattende jernvinneaktivitet i Gauldalen til samme tid. Dette ble et naturlig utgangspunkt for den formidlingsmessige, arkeologiske virksomheten som fant sted på *lokalitet B* på Øya i 2017.

Figur 5: Utsyn over en forhistorisk åkerflate. Foto: Ragnar Vennatrø, NTNU Vitenskapsmuseet

Figur 6: Hus på en åker, med flommasser. Foto: Ragnar Vennatrø, NTNU Vitenskapsmuseet

2. Undersøkelsens rammer

En arkeologisk utgraving er en omveltende hendelse i et landskap, gjerne i forkant av enda mer omveltende inngrep knyttet til planlagte tiltak eller utbygginger i emning.

I arkeologisk forstand er en utgravning ofte berettiget som en «siste sjanse» til å dokumentere arkeologiske spor, akkumulert over flere tusen år, som nå står i fare for å bli forstyrret og/eller fullstendig utradert av planlagte tiltak. En arkeologisk utgravning, eksempelvis en flateavdekking som på *lokalitet B*, er en metodisk manifestering; i form av en avdekning, identifisering og dokumentasjon av arkeologiske spor og sammenhenger skjult under markoverflata. En utgravning synliggjør, dokumenterer og graver seg igjennom alle avtrykkene etter levd liv på et sted, før dette ugjenkallelig blir borte.

I formidlingsmessig sammenheng, byr denne manifesterende prosessen på unike muligheter: En utgravningssituasjon er en mulighet til å omsette kulturhistorisk innhold og store tidsdyp til konkrete spor og forankrede sammenhenger i et landskap. Ettersom en utgravningssituasjon som regel finner sted i et levende lokalmiljø, betyr det at feltmessig formidling for mange av deltakerne også foregår som en direkte utvidelse av et godt kjent, personlig landskap. Omgivelsene rundt oss rommer konkrete knagger og verktøy til å tenke med.
Feltmessig formidling i en utgravningssituasjon er i stor grad en mulighet til å ta i bruk arkeologiske forståelsesverktøy som deltakerne allerede mestrer og er fullstendig «hjemme» med. Som en omveltende hendelse i et landskap, utgjør en utgravningssituasjon i seg selv ofte også en situasjon der deltagerne kan ha særskilte behov for egne forståelsesverktøy.

Overordnede målsettinger for formidlingssatsningen knyttet seg følgelig til; bruk av deltakernes egen landskapsforståelse i møte med arkeologiske spor, bruk av de avdekte sporene og det omliggende landskapet til å etablere tidsdyp, samt å bruke den pågående utgravningssituasjonen og manifesteringsprosessen av arkeologiske spor som en åpen dør til deltakernes egne tolkningsforslag og tankegang.

I mer praktisk forstand, foregikk dette ved utarbeidelse av et generelt informasjonsskilt rundt et landskapsorientert formidlingsopplegg, ansvar for gjennomføring av Åpen Dag-arrangementer i felt i tillegg til daglig publikumskontakt samt utarbeidelse og gjennomføring av et arkeologisk formidlingsopplegg med skolebesøk til de pågående undersøkelsene på *lokalitet B*.

2.1. Tid, deltagere

Undertegnede, Ragnar Vennatrø, har arbeidet som formidlingsansvarlig feltleder ved prosjektet E6 Melhus 2017 i perioden 22.05.17-29.09.17. en uke av dette, pr. 22.05.17 – 26.05.17, var avsatt til forarbeid, for produksjon av informasjonsmateriell og utarbeidelse av en innledende HMS-vurdering.

I tillegg er 75 timer etterarbeid utført i løpet desember 2017 og januar 2018, i utarbeidelse av herværende rapport, samt gjennomføring av en enkel spørreundersøkelse blant alle skoleklassene som deltok i formidlingsopplegget på *lokalitet B* høsten 2017.

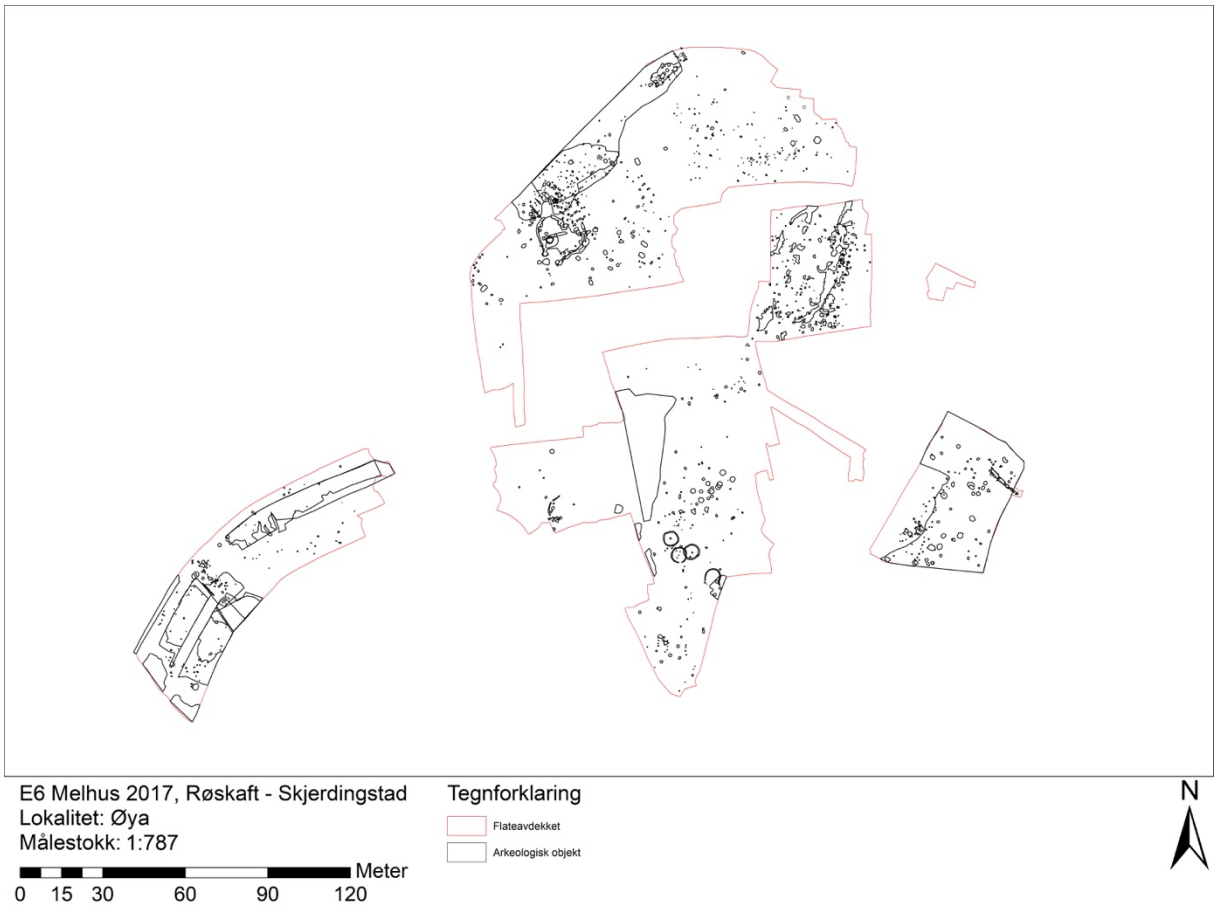

Figur 7: Plankart med innmålinger, *lokalitet B*, september 2017. Kartframstilling: Kristoffer R. Rantala, NTNU Vitenskapsmuseet

2.2. Problemstillinger/mål

Problemstillinger i forhold til arkeologisk formidling i felt kan oppfattes på flere vis og favne ulike ting. En problemstilling for E6 Melhus 2017 er: *Hva kan utgjøre en effektiv arkeologisk formidling i en feltsituasjon?* Ut over hvordan konkrete pedagogiske grep og ulik kompleksitet i kulturhistorisk innhold rent praktisk kan fungere i en utgravningssituasjon (Vennatrø 2013, 2014), kan dette i utvidet forstand adressere hva en arkeologisk utgravningssituasjon, som omveltende hendelse i et landskap, bærer med seg og kan behøve å besvare.

Spesifikt for prosjektet E6 Melhus 2017, med omfattende arkeologiske undersøkelser på en flomutsatt elveslette, der omfattende planer for en ny motorveitrasé er i emning, sentralt i et oversiktlig landskapsrom i umiddelbar nærhet av skoleområdet til Øya VGS, vil en naturlig problemstilling være knyttet til i hvilken grad ulike naturlige og menneskeskapte omveltninger i landskapet over tid, og de konkrete sporene av levd liv som avdekkes i felt, kan anvendes som materielle tankeredskaper.

Praktiske målsettinger

Formidlingssatsningen ved E6 Melhus 2017 hadde følgende praktiske mål:

A1 Utarbeidelse av et generelt informasjonsskilt, med et landskapsorientert fokus på bosetning i Gauldalen, til bruk på samtlige utgravningslokaliteter av E6 Melhus 2017.

A2 Utarbeidelse av formidlingsopplegg og ansvar for gjennomføring av Åpen Dag-arrangementer i felt ved E6 Melhus 2017, *lokalitet B*, i tillegg til daglig publikumskontakt på utgravningsfeltet.

A3 Utarbeidelse og praktisk gjennomføring av et arkeologisk formidlingsopplegg med skolebesøk til de pågående undersøkelsene til E6 Melhus, *lokalitet B.*

Pedagogiske målsettinger
Pedagogiske målsettinger for formidlingssatsningen på *lokalitet B* knyttet seg til følgende:
B1 Bruk av deltakernes egen landskapsforståelse i møte med arkeologiske spor.
B2 Bruk av de avdekte sporene og det omliggende landskapet til å etablere tidsdyp og endringsforløp i en lokalt forankret virkningshistorie.
B3 Bruk av den pågående utgravningssituasjonen og manifesteringsprosessen av arkeologiske spor som en åpen dør til deltakernes egne tolkningsforslag og tankegang.

2.3. Metode

Formidlingsarbeidet knyttet til E6 Melhus 2017, tar sitt utgangspunkt i den pågående utgravningen som manifesterende prosess i landskapet. Det betyr at opplegget er sterkt forbundet med hva som avdekkes, og som påkaller vår oppmerksomhet, i det pågående utgravningsarbeidet, i tillegg til et sterkt fokus på landskapsmessige sammenhenger.

Deltakelse i forhold til sporene som møter oss, de arkeologiske prosessene rundt dette, og landskapet der det hele finner sted, er vesentlig; for alle som kom på besøk i felt, men ikke minst også for formidlingsarkeologen selv. Det betyr at en metodisk tilnærmelse til innholdet som ønskes formidlet, går gjennom formidlingsarkeologens aktive deltakelse som feltarkeolog, sysselsatt med ordinære utgravningsoppgaver ved prosjektet. Grepet som her er valgt, består i at den arkeologiske formidlingen i felt konsentreres rundt den pågående forståelsesprosessen omkring sporene som til enhver tid dukker opp. Det som forsøkes formidlet er dermed ikke iscenesatte fragmenter av fortid, men snarere deltakelse i en aktiv arkeologisk nåtid, der motorveier, anleggsmaskiner, landskapet av i dag arkeologi (vårt eget landskap) og alle sporene av fortid løper sammen som konkrete utgangspunkt for arkeologisk innlevelse og refleksjoner. Som metode, kan dette oppfattes som formidlingsarkeologens *deltagende arkeologiske observasjon* som grunnlag for *deltakende formidling.*

2.4. Dokumentasjon

Antall besøkende som til daglig oppsøkte utgravningsområdet, antall frammøtte på Åpen Dag-arrangementer og deltakerantall for alle besøksgrupper med skoleelever ble nedtegnet i feltdagboksnotater. I bearbeidet form er disse tallene gjengitt i kapittel 4.1.

Åpen Dag-arrangementet på *lokalitet B* i forbindelse med *Åpen Gård på Øya 2017*, pr. 23.09.17, ble fotodokumentert. Ettersom skolebesøkene på felt inngikk som obligatorisk undervisning i ordinær skoletid, og det ikke var hensiktsmessig å innhente nødvendige tillatelser i hvert tilfelle, ble skolebesøkene ikke fotodokumentert fra NTNU Vitenskapsmuseets side. NTNU Vitenskapsmuseet mottok i ettertid fire bilder fra Skaun ungdomsskole som her tillates publisert i rapportform.

Utarbeidet informasjonsskilt, informasjonsbrosjyrer og andre relevante arbeidsdokument knyttet til formidlingssatsningen er vedlagt rapporten (vedlegg 1, 2, 3, 4).

2.5. HMS vurdering for formidling på felt

En arkeologisk utgravning er et anleggsområde. En større maskinell flateavdekking, som på *lokalitet B,* innebærer lange perioder med tunge anleggsmaskiner i kontinuerlig drift. Ut over NTNU Vitenskapsmuseets ordinære fokus på HMS i en utgravningssituasjon, er det behov for å gjøre en særskilt HMS-vurdering samt å knesette visse forhåndsregler for feltmessig formidlingsvirksomhet i anleggsområdet.

HMS vurderingen hadde blant annet behov for å avklare følgende grunnprinsipp:

Avtalt formidlingsaktivitet: Skolebesøk og andre gruppevise besøk på felt finner sted etter avtale med formidlingsansvarlig arkeolog. Dette gir også mulighet for å regulere størrelsen på hver enkelt gruppe, informere om forhåndsregler og sørge for at omvisningene i felt kan finne sted til gunstige tidspunkt.

Avklart formidlingsaktivitet: Omvisningene følger en forhåndsdefinert rute gjennom området. I hvert tilfelle informeres alle arkeologer og anleggsarbeidere på forhånd om besøk på felt.
En forberedt rute gir god adkomst til det som graves ut, skjermer områder med sårbare arkeologiske spor, samtidig som det sikrer optimal avstand til anleggsmaskiner.

Aktsomhet: Drift av anleggsmaskiner kan bare finne sted i god avstand fra grupper med besøkende. I situasjoner med besøksgrupper på felt, skal feltmannskap og maskinførere stoppe maskinelt arbeid dersom personer fra besøksgruppene beveger seg utenfor avtalte områder.

Ansvar: Formidling i felt ved NTNU Vitenskapsmuseet skjer i regi av formidlingsansvarlig arkeolog. Likevel må hver besøksgruppe stille med ansvarlige lærere og assistenter slik dette vurderes av den enkelte skole. Dels fordi dette alltid vil være skolens ansvar, dels fordi lærere og øvrig undervisningspersonell i seg selv er essensielle deltakere i opplegget.

I forkant av arbeidet i felt, ble et eget arbeidsdokument med en særskilt HMS-vurdering for feltmessig formidlingsvirksomhet ved E6 Melhus 2017 utformet i mai 2017, med gjenpart til ansvarlig utbygger, prosjektets hoved-koordinator for HMS, og alle skolene som mottok invitasjon om å delta på skolebesøk i utgravningsområdet (vedlegg 1).
Et tilleggsdokument med en tentativ omvisningsrute over *lokalitet B* ble utarbeidet i august 2017, etter at det meste av maskinelt avdekkingsarbeid på felt var utført (vedlegg 2).

3. Gjennomføring av formidlingsprosjektet

Arbeid med ulike delmål for formidlingssatsningen ved E6 Melhus 2017 foregikk i ulike deler av utgravningsperioden, pr. 22.05.17 – 29.09.17. Ut over særskilte formidlingsoppgaver, deltok formidlingsansvarlig feltleder, Ragnar Vennatrø, i regulært utgravningsarbeid på *lokalitet B*. Dette muliggjorde en involvert deltagende observasjon som grunnlag for arkeologisk formidling på lokaliteten.

3.1. Beskrivelse av delprosjekt i felt

En uke forarbeid var avsatt til generelle forberedelser, utarbeidelse av et HMS-dokument for besøk på felt (vedlegg 1 og 2), framstilling av en generell informasjonsplakat for E6 Melhus 2017 (vedlegg 3), samt utforming av en informasjonsfolder med invitasjon til samtlige skoler i Melhus kommune i forkant av planlagt periode med skolebesøk til *lokalitet B* (vedlegg 4). Flere praktiske forhold tilsa imidlertid at mye av dette arbeidet først lot seg ferdigstille etter at det maskinelle avdekkingsarbeidet var vel i gang.

Åpen Dag ble avholdt på *lokalitet B*, søndag 11.06.17, som et annonsert arrangement under Sagauka i Melhus 2017. Nok et arrangement ble gjennomført på *lokalitet B* lørdag 23.09.17, i forbindelse med Åpen Gård 2017 på Øya VGS.

Formidling rettet mot skoleklasser må nødvendigvis legges til perioder utenom alminnelig skoleferie. Alle praktiske hensyn, ikke minst i forhold til omfattende maskinelt gravearbeid i første del av graveperioden, tilsa at opplegget med skolebesøk i utgravningsområdet lot seg gjennomføre fra skolestart *medio* august 2017 fram til graveavslutning på *lokalitet B* pr. 29.09.17.

3.1.1 Skilting

I samråd med ansvarlig utbygger, Nye Veier AS, ble det utarbeidet en arkeologisk informasjonsplakat for E6 Melhus 2017, i form av et skilt som kunne benyttes ved alle utgravningslokaliteter som er omfattet av prosjektet (vedlegg 3). Tekst og illustrasjoner ble utformet av formidlingsansvarlig arkeolog, i samarbeid med kommunikasjonsrådgiver Knut Hellerud ved Nye Veier AS, som tok ansvar for layout, trykking og produksjonskostnader.

Presentasjonen vektla et landskapsorientert fokus på bosetning i Gauldalen. Utgravningsprosjektet E6 Melhus 2017 presenteres kort, via et natur- og kulturhistorisk sveip gjennom landskapsutviklingen i dalføret. Gjennom innblikk i endringene i landskapet over tid, sporene vi leter etter og digitale framstillinger av hvordan datidens gårdsbebyggelse kan ha framstått i dette området, er presentasjonen et forsøk på å mobilisere leserens egen landskapsforståelse og lokalkunnskap knyttet til endring, dynamisk utvikling og kontinuitet over tid, i forkant av en større utbyggingsprosess som E6 Trøndelag Sør.

3.1.2 Åpen dag-formidling

Allerede før oppstart i felt ble det bestemt å avholde Åpen Dag på lokalitet B, søndag 11.06.17. Arrangementet kunne dermed inngå som et annonsert innslag under Sagauka i Melhus 2017. I praksis betød dette at Åpen Dag ble avholdt etter kun åtte gravedager på felt, i en fase med intensiv maskinell flateavdekking. For å unngå stillstand i det maskinelle arbeidet i ukedagene, og for å kunne avdekke så mye som mulig før arrangementet, ble Åpen Dag lagt til en søndag, på Sagaukas siste dag.

Åpen Dag, søndag 11.06.17, tok derfor form som en rolig gravedag på feltet, med arkeologer i sving med manuelt utgravningsarbeid fra kl. 11:00-17:00. Uten et rigid program for dagen, ble dette et «drop in» arrangement under Sagauka 2017, der besøkende kunne komme og gå, snakke med arkeologene og utforske utgravningssituasjonen i eget tempo.
Et formidlingsmessig hovedpoeng var å tydeliggjøre et større forhistorisk tidsdyp i et kjent historisk landskap, i form av sporene av forhistorisk jordbruk, bosetting og aktivitetsspor under dyrka mark. Det forhold at disse sporene trolig ligger omtrent like langt tilbake i tid (vel 1000 år, om ikke mer) for personene og hendelsene som omtales i sagalitteraturen, som hendelsene i sagalitteraturen ligger tilbake i tid (ca. 1000 år) i forhold til vår egen samtid, satte tankene i sving for mange av deltakerne.
Det faktum at *lokalitet B* pr. 11.06.17 på langt nær var ferdig avdekket, med anleggsmaskiner stående på feltet, kunne også brukes til formidlingsmessig fordel: Gitt at en essensiell del av arkeologisk formidling består i å sette i gang deltagernes egne tankerekker og undring om hva som kan ligge skjult i en åker, bød situasjonen, med observerbare arkeologiske spor på en kun delvis flateavdekket lokalitet, på store formidlingsmessige muligheter. God formidling kan av og til også kjennetegnes av at deltakerne snur ryggen til og ser tankefullt ut over det som ennå ligger urørt.

Nok et arrangement ble gjennomført mot sluttfasen av arbeidet på lokalitet B, lørdag 23.09.17, i forbindelse med Åpen Gård 2017 på Øya VGS. På dette tidspunkt var lokaliteten ferdig avdekket, og et tydeligere bilde av ulike faser av et gårdsanlegg, med ulike bygningsspor og aktivitetsområder, hadde avtegnet seg. Med den lett spøkefulle undertittelen «2500 år med Åpen Gård», ble dette arrangementet gjennomført som en times vandring gjennom utgravningsområdet, der ulike sider av et eldre jernalders gårdsanlegg på Øya ble belyst gjennom de arkeologiske sporene som undersøkelsen hadde avdekket, side om side med dagens gårdsbebyggelse på Øya VGS. I stor grad lot dette seg gjennomføre som en modifisert utgave av formidlingsopplegget utviklet for skolebesøkene i felt.

Figur 8: Ved et ovnsanlegg, på en gammel elvebrink, på Åpen Dag, 23.09.17. Foto: Ingvild O. Strøm, for NTNU Vitenskapsmuseet

Figur 9: En formidlingsarkeolog ser sirkler i åkeren, Åpen Dag, 23.09.17. Foto: Ingvild O. Strøm, for NTNU Vitenskapsmuseet

Figur 10: Rundt omkring ei røtningsgrop, Åpen Dag, 23.09.17. Foto: Ingvild O. Strøm, for NTNU Vitenskapsmuseet

3.1.3 Skolebesøk i felt

En betydelig del av formidlingsarbeidet ved E6 Melhus gikk med til utarbeidelse og praktisk gjennomføring av et arkeologisk formidlingsopplegg med skolebesøk i felt på *lokalitet B*. Lærere og elever ved samtlige barne- og ungdomsskoler samt videregående skoler i Melhus kommune, i tillegg til Børsa barne- og ungdomsskole i Skaun kommune, ble invitert til gruppevis omvisning i felt, høsten 2017 (vedlegg 4).

Skolebesøkene ble inndelt i grupper med opp til 25-30 deltakere i hver gruppe. Litt ut fra ulike alderstrinn og særskilte behov, deltok hver gruppe i et opplegg på 45-75 minutters varighet, i form av en vandring rundt omkring på utgravningsfeltet. Fra jorddungene og de ulike lagene med jord, leire, sand og grus som vi graver oss ned i, ned til forskjellige spor av ulike sider av et jernalders gårdssamfunn som var synlige rundt omkring på utgravningsfeltet; områder med

opp til flere lag med pløyespor, spor av bygninger midt ute i åkeren, ulike aktivitetsområder med ovnsanlegg og groper som kan ha hatt flere mulige funksjoner, her og der spor av flere større og mindre hus langs en gammel elvebredd i utkanten av åkeren, et sentralt kokegropsområde ved et tørrlagt bekkeleie, overpløyde rester av et mulig gravfelt. Og ikke minst: Sporene av et sentralt plassert langhus, med døråpninger, ildsteder og stolpehull etter rominndelinger, tak- og veggkonstruksjoner. Konkrete spor, med konkrete historier, på tvers av tid. Et hovedpoeng under opplegget var å legge opp til en felles drodling rundt hva sporene kunne være. En tanke var at deltakerne, like mye som arkeologen, kan oppdage sammenhenger i sporene som utgravningene hadde avdekket. En kort avsluttende romstering i funnkontaineren, med funn fra ulike deler av feltet som omvisningen allerede hadde vært innom, fungerte som en håndgripelig, bruksrelatert oppsummering av løst og fast som allerede var «drodlet fram» på vandringen.

Stadig vekk med fleksible rammer for varighet og innhold, fulgte skolebesøkene en nøye planlagt omvisningsrute på felt. Formidlingsarkeologens praktiske deltakelse, deltagende observasjon og assosiasjonsprosess som feltarkeolog på lokaliteten gjør det mulig å blinke ut og kartlegge ulike formidlingsstasjoner og praktiske ferdselsruter på felt, som tematisk og tidsmessig kan settes sammen til et fleksibelt formidlingsopplegg (Vennatrø 2013, 2014). Kartleggingen er til samme tid et viktig HMS-verktøy til grunn for omvisningsformidling i felt (vedlegg 3).

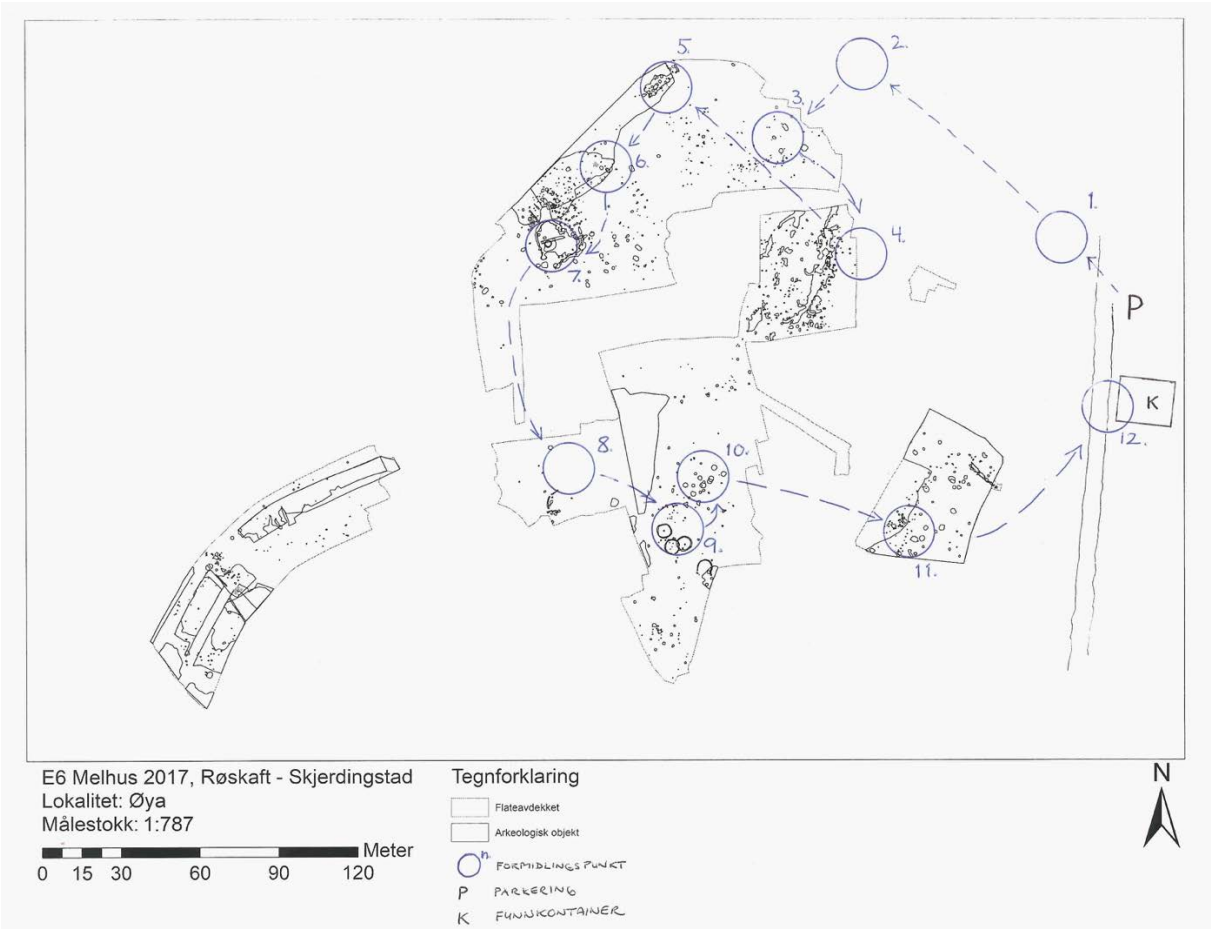

Figur 11: Omvisningsrute med formidlingsstasjoner, *lokalitet B*, september 2017. Inntegninger: Ragnar Vennatrø, NTNU Vitenskapsmuseet

Tegnforklaring, planlagt omvisningsrute med tentative formidlingsstasjoner (figur 11):

1. Utgangspunkt: Arkeologisk introduksjon ved informasjonsskilt.
2. Overblikk og landskap I: Utsyn over utgravningene og landskapet omkring.
3. Stratigrafi: Trinnvise steg ned i avdekte lag og i tid. Stolpehull og groper.
4. Langhus: Takstolper, veggstolper, ildsteder, dører, ulike veifar ut i ulike retninger.
5. Produksjonssted I: En elvebrink, et snittet ovnsanlegg.
6. Ardspor og stolpehull: Ulike faser av hus, ved elva i kanten av en åker.
7. Produksjonssted II: Aktivitetsområde med ulike gropanlegg.
8. Overblikk og landskap II: Innenfra et flateavdekket landskap og utover.
9. Sirkler i undergrunnen: Mulige gravkontekster, eller spor etter noe annet?
10. Kokegropsområde: Om mennesker, måltider, gjøremål og nødvendige hendelser.
11. Produksjonssted III: Langs kanten av rasmasser, spor i sand, spor under og over leire.
12. Funngjennomgang: Funn fra ulike formidlingsstasjoner, gjettekonkurranse og repetisjon.

P. Parkeringsplass, oppmøtested.

K. Funnkontainer.

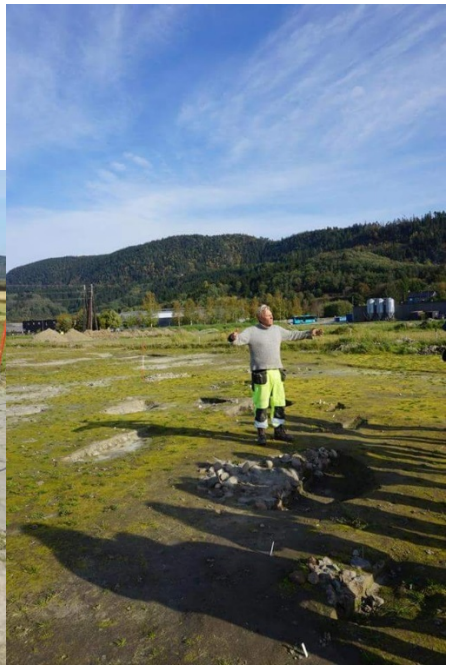

Figur 12 (venstre): Skolebesøk på *lokalitet B*. Formidlingsarkeologen midt oppe i gamle rasmasser. Foto: Ingvild O. Strøm, for NTNU Vitenskapsmuseet

Figur 13 (høyre): Skolebesøk på *lokalitet B*. Formidlingsarkeologen tenker på varm mat i et kokegropsområde. Foto: Ingvild O. Strøm, for NTNU Vitenskapsmuseet

Ut over å gi en generell presentasjon av arkeologi og av de ulike sporene som utgravningene på *lokalitet B* på Øya hadde avdekket, forsøkte skolebesøkene å ta i bruk den avdekkende utgravningssituasjonen, og den pågående manifesteringsprosessen av arkeologiske spor, som en åpen dør til deltakernes egne tolkningsforslag og tankegang. Arkeologi i en utgravningssituasjon, er praktisk deltakelse i en kontekstrik oppdagelsesprosess, der ens egen evne innlevelse, landskapsforståelse og evne til observasjon er avgjørende viktige arbeidsredskaper. Dette er arbeidsredskaper som skoleelever og lærere bærer med seg i like fullt monn som en arkeolog.

På *lokalitet B* lå forholdene særskilt godt til rette for å anvende disse arbeidsredskapene til refleksjoner om ulike brukslandskap, åkerbruk, bebyggelse og aktivitetsområder i tilknytning til et eldre jernalders gårdsanlegg på Øya. De iøynefallende geologiske sporene av større og mindre flomhendelser og leirras som de arkeologiske sporene ligger over, begravd under, midt inne i, eller som ved et mirakel hårfint ved siden av, ga også særegne inntrykk av betydelige hendelser knyttet til denne gårdsbebyggelsen.

I møte med sporene som avdekkes, de konkrete avtrykkene av tidligere menneskeliv i vår egen virkelighet, blir en utgravningssituasjon er en tankevekkende hendelse med stort tidsdyp og rekkevidde: Så fjernt fra oss og så nært inntil deg at du kan strekke ut en arm og bokstavelig talt «ta i hånda og hilse på», før du kan la blikket gli og se deg omkring en gang til.

Figur 14: Skolebesøk på *lokalitet B*. Vi snitter en mulig flatmarksgrav. Foto: Ingvild O. Strøm, for NTNU Vitenskapsmuseet

Figur 15: Skolebesøk på *lokalitet B*. Når fortid tar deg i hånda og hilser på. Foto: Ingvild O. Strøm, for NTNU Vitenskapsmuseet

4. Resultater

Hva er resultatene av den arkeologiske formidlingssatsningen ved E6 Melhus 2017? Dette kan besvares både kvantitativt og kvalitativt: I kvantitativ forstand, som tellekanter og konkrete tall på formidlingsarrangement, omvisningsrunder og deltakere. Hovedpoenget med formidling er imidlertid en kvalitativ størrelse. Formidling har et kvalitativt innhold og kvalitative resultater.

Her følger både en kvantitativ og en mer kvalitativ gjennomgang av resultatene av formidlingsarbeidet. Kvalitative momenter baseres i stor grad på tilbakemeldingene fra en kort spørreundersøkelse som i etterkant gikk ut til samtlige skoleklasser som tok del i opplegget.

4.1. Besøkstall

Besøkstall refererer til registrert deltakerantall ved arkeologisk formidling i felt, i form av skolebesøk, arkeologiske omvisninger eller samtaler med formidlingsansvarlig arkeolog.
Blant besøkende regnes antall deltakere ved Åpen Dag-arrangementer på Øya, elever og lærere på skolebesøk i felt, og grupper med interesserte mennesker som på daglig basis oppsøkte utgravningene. Media på presseoppdrag i felt er ikke medregnet i tallene.

Samlet besøkstall tilknyttet det arkeologiske formidlingsarbeidet på *lokalitet B* på Øya var 494 deltakere.

Av dette, deltok 279 personer (249 elever og 30 lærere) ved arkeologiske skolebesøk på *lokalitet B*, fordelt på 15 omvisningsrunder. 117 personer deltok på omvisninger i forbindelse med Åpen Dag-arrangementer. 98 personer oppsøkte på eget initiativ gravearbeidet, og slo av en prat med formidlingsansvarlig arkeolog, mens utgravningene pågikk på lokaliteten.

Skolebesøk i felt	**Dato**	**Antall**
Øya ungdomsskole, 8.-10.trinn	29.08.17 – 01.09.17	63 deltakere
NTNU Arkeologi, mastergrad	31.08.17	10 deltakere
Rosmælen skole, 1.-7.trinn	05.09.17 – 14.09.17	132 deltakere
Øya VGS, videregående 1.-3.trinn	14.09.17 – 15.09.17	61 deltakere
Skaun ungdomsskole, 8.trinn	27.09.17	13 deltakere
Åpen Dag		
Åpen dag i felt, *Sagauka i Melhus 2017*	11.06.17	60 deltakere
Åpen dag i felt, *Åpen Gård Øya 2017*	23.09.17	57 deltakere
Annet		
Besøkende på omvisning i felt	29.05.17 – 29.09.17	98 deltakere

Figur 16: Spesifisering av besøkstall, *lokalitet B*, E6 Melhus 2017

4.2. Tilbakemeldinger fra deltakere

I etterkant av utgravningene ble samtlige klasser som hadde deltatt ved skolebesøkene i felt bedt om å svare på følgende tre spørsmål om formidlingen i felt, i tillegg til en mulighet til å komme med eventuelle innspill og spørsmål til formidlingsarkeologen.

Spørsmål

1. *Hva synes dere fungerte bra med skolebesøket i utgravningsområdet?*
2. *Hva var mest interessant av det dere fikk se?*

3. *Hva burde arkeologen kanskje ha tenkt litt mer på?*
4. *Er det noe dere i ettertid har tenkt på eller vil vite mer om? (Kom gjerne med spørsmål)*

Svar ble mottatt i perioden desember 2017-januar 2018. Noen av disse var tilbakemeldinger fra enkelte klasser, i andre tilfeller kom samlede svar fra hele undervisningsenheter.

Spørsmålene som ble gitt og svarene som ble mottatt, er langt fra systematiske og mange nok til å kunne gi representative kvantitative tolkninger. Tilbakemeldingene er snarere gitt en tematisk indeksering av innhold (A, B, C, D, E, F, G, H), som utgangspunkt for en kvalitativ gjennomgang av hovedpunkter i innspillene som er mottatt (jf. kapittel 4.3).

Svar på spørsmål

1. Hva fungerte bra på besøk i utgravningsområdet?		**Tema**
1.1	Engasjert arkeolog og god formidler.	A
1.2	Arkeologen engasjerte ungene og fikk de interessert.	A
1.3	Viste god kunnskap, og formidlet godt hva jobben som arkeolog var og om historien.	A
1.4	Vi jobber med arkeologi i valgfaget vårt, Levende kulturarv. Der skal vi ha ansvar for et gravfelt fra jernalder, skjøtsel, og jernalder har vært et av hovedtemaene for oss denne høsten. I forkant av besøket hadde vi satt oss inn i ulike tema knyttet til jernalder. Det å få lov til å komme ut i felt og se konkrete spor fra perioden og sammenhenger mellom ulike kulturminnetyper, og særlig møte med arkeologer og muligheten til å stille spørsmål, ga elevene en dypere forståelse for det vi har jobbet med i høst.	B, C
1.5	Arkeologene var godt forberedt med et opplegg tilpasset oss, og vi følte oss velkomne.	A
1.6	Det mest interessante var å se kokegroper, graver og de gjenstandene dere hadde funnet (de vi så på ved containeren). Og det å få høre litt hva dere tenker / forestiller dere / fantaserer om hva som kan ha foregått knyttet til disse plassene / gjenstandene. Tror denne koblingen opp mot historie var viktig! At noen av utgravingsområdene var visualisert på bilder / kart som vi fikk se, gjorde nok alt litt mer forståelig.	C
1.7	Lærerikt, spennende, interessant. Spennende å se hva som har skjedd akkurat her vi er.	D

2. Hva var mest interessant av det dere fikk se?		**Tema**
2.1	Konkretiseringen av hvordan ting kunne ha sett ut.	C
2.2.	Formidlingen rundt bålet.	B, C
2.3	Framvisning av konkrete funn som elevene fikk se og ta på.	C
2.4	Det å faktisk se at det finnes spor etter mennesker i et landskap man på forhånd tror man kjenner, var noe som ga elevene tanker om landskap og tidsmessige sammenhenger.	D
2.5	Vi var så heldige å være med å snitte struktur like ved gravhaug, og det var i utgangspunktet mulig at denne hørte til haugen. Elevene fikk se hvordan arkeologene jobber i praksis og være med å grave/snitte selv. Stor var fasinasjonen da det dukket opp bein som kanskje hørte til menneske!	B, C
2.6	Jeg tror at opplevelsesbasert formidling er noe som fenger de fleste, og at dette er spesielt egnet i møte med barn og ungdom.	B
2.7	Gravhaugene og tingene, bålgropene.	C

3. Hva burde arkeologen ha tenkt litt mer på?		Tema
3.1	Lite å utsette på formidlingen og innholdet.	A
3.2	Det ble litt mye informasjon for elevene før vi gikk ut på feltet og fikk se konkret hva det dreide seg om. Deler av dette kunne ha vært sendt ut på forhånd, slik at elevene kunne ha jobbet litt selv og hatt enda klarere forventninger til besøket. Og helt optimalt hadde det vært med et besøk av arkeolog i klasserommet på forhånd.	E, F
3.3	Kjekt at du er engasjert og forklarer på en god måte, og gjør det lett å henge med for alle som er interesserte og prøver å få med seg det som blir sagt. Jeg har ingen ting å utsette på opplegget. Det som evt. kan være en tanke, og som du også nevnte, er å ta en runde to / oppsummering når det meste av resultater er på plass og det kanskje finnes flere svar.	A, G
3.4	Noen elever syns det var vanskelig å konsentrere seg så lenge.	E

4. Er det noe dere i ettertid har tenkt på, eller vil vite mer om?		Tema
4.1	Vil gjerne ha besøk for å høre mer om hvordan livet på den tida var, gjerne med en presentasjon/animasjon. Vi mener å huske at du nevnte at noe slikt fantes.	G
4.2	Høre mer om andre funn i Melhus. Ekskursjon? Evt. besøk på NTNU/Vitenskapsmuseet.	G
4.3	Dette var virkelig et flott opplegg som flere burde ha hatt mulighet til å være med på! Utfordringen for flere skoler blir kostnader ved transport til og fra utgravingslokaliteter, men dette er kanskje løsbart?	H
4.4	Ingen innspill.	-

Øvrige kommentarer

Kommentar 1 (Rektor)
Som du ser, var dette positivt både for elever og lærere. Og her sitter jeg og gremmes over at jeg ikke klarte å sette av tid til å være med en av gruppene. Jeg syklet forbi en fredags morgen på tur til Melhus Rådhus [...]. Jeg stoppet da opp og leste info-tavla som sto der.

Kommentar 2 (Rektor)
Som du ser, er det ønske om mer kontakt med deg og ditt fagfelt, både fra team 1 og team 2. [...] Hva om vi kunne ha bygget en (enkel) modell, som viser hvordan det var der nede på sletta for godt og vel 2500 år siden. Da hadde vi fått bruke kunnskapen dere formidlet, matematikk, skriving, lesing av aktuelt stoff, illustrasjoner både papirbaserte og digitale, fantasi, kreativitet og formingsaktiviteter. Kanskje kunne vi fått veiledning og assistanse fra dere?

Kommentar 3 (Lærer)
Personlig synes jeg rundturen var interessant, og synes det var kjempeflott at vi fikk denne muligheten til å få et innblikk - både i gammel lokalhistorie og i arkeologi som fagfelt. Mange takk for muligheten!

Kommentar 4 (Avdelingsleder)
Vi lærere som var med på omvisningen opplevde dette som svært spennende og lærerikt. God formidlingsevne.

4.3. Resultatsanalyser

Innholdet i tilbakemeldingene fra lærere og elever som deltok i skolebesøk til utgravningsfeltet på *lokalitet B* på Øya, høsten 2017, kan kvalitativt tematiseres på følgende vis:

A. Formidlingskvaliteter
En gledelig andel av tilbakemeldingene kommer med overveldende gode ord og skussmål. I teknisk forstand er formidlingssatsningen kommet i mål allerede der, med ord som; godt forberedt, godt tilpasset, engasjert og god formidling, som er engasjerende og vekker interesse hos elevene. ☺

B. Deltakelse / Virkelighet
En dimensjon ved en arkeologisk utgravning, er muligheten til å møte materielle spor i virkeligheten og på nært hold. Flere tilbakemeldinger trekker fram verdien i opplevelsen av å «*være der*», i møte med arkeologi som nær og håndgripelige virkelighet. I dette ligger også mulighetene for arkeologisk formidling som *deltakende praksis* og *praktisk mestring*.

C. Konkretisering / Kontekst
Et ord som ofte går igjen i tilbakemeldingene, er konkretisering. En arkeologisk utgravning er et møte med konkrete sammenhenger, som til samme tid også er en kontekst med ytterst kompliserte sammenhenger og stort tidsdyp. Møtet med arkeologiske spor i en utgravningssituasjon, er muligheten til å møte arkeologi som en kompleksitet som ennå har konkrete, håndgripelige «gripeflater» og en begripelig stedlig tilhørighet intakt.

D. Stedlighet / ukjente lag i et kjent landskap
Til forskjell fra møter med fortid som skriftlige historiske framstillinger, eller som arkeologi i en museumsutstilling, har arkeologien i en utgravningssituasjon en stedlighet. Et funnsted er både et funn og et sted, med intakte sammenhenger til de omliggende omgivelsene og til et større landskap. Oppdagelsen av «ukjente» forhistoriske sammenhenger og arkeologiske spor, i et «kjent landskap» trekkes fram som en betydelig øyeåpner i mange av tilbakemeldingene.

E. Mye på en gang
Kompleksiteten i sammenhenger, rikdommen av inntrykk, den fysiske mestringen av en feltsituasjon, for ikke å snakke om formidlingsarkeologens forsøk på arkeologiske lynkurs i forhistorie, feltmetodikk og funnforståelse, er vel mye på en gang. Av innvendinger til opplegget, er at enkelte klasser synes opplegget (som i dette tilfellet kunne vare fra 45-75 minutter) tok for lang tid. En annen innvending, er at den innledende arkeologiske introduksjonen ved formidlingen i felt kanskje var litt for mye på en gang for enkelte elever. Samtidig oppfattet flere av deltakerne at en arkeologisk introduksjon var svært nyttig.
Arkeologi er pr. i dag ikke et skolefag. Et arkeologisk kræsjkurs i forbindelse med feltmessig formidling i en utgravningssituasjon kan derfor vise seg å være påkrevd. En løsning vil være å fordele innholdet i et arkeologisk formidlingsopplegg over flere omganger

F. Arkeologi i forkant
Av innvendinger nevnes at formidlingen i felt, side om side med å vekke stor interesse, kanskje var «litt mye» for enkelte elever. Det stilles spørsmål om ikke en generell innledende del av et arkeologisk formidlingsopplegg kan legges i forkant av omvisningen i felt, som arkeologiske besøk til klasserommet, før klassen besøker arkeologene.

Merknad: Dette er en modell som med god uttelling er utprøvd ved NTNU Vitenskapsmuseets utgravningsprosjekt Hestvikholmane 2012 i Averøy kommune, Møre og Romsdal (Vennatrø 2013). Et poeng i denne sammenheng, er at det innledende skolebesøket til en viss grad henger i hop med det påfølgende opplegget i felt. Ved Hestvikholmane ble dette løst ved at formidlingsansvarlig arkeolog i felt også fungerte som ambulerende «skolearkeolog», side om side med arbeidet i felt. Med noen dagers mellomrom, var arkeologens besøk i klasserommet rett og slett første del av

arkeologien utendørs. Dette ga også en særegen symmetri til opplegget: Arkeologen på besøk i klasserommet, elevene på besøk i en utgravningssituasjon.

G. Arkeologi etterpå

Med utgangspunkt i de sammenhengene og nysgjerrigheten som formidlingen i felt på *lokalitet B* har avdekket, etterlyser flere tilbakemeldinger en mulighet for en arkeologisk gjenvisitt og oppsummering i klasserommet i etterkant av utgravningsprosjektet, eventuelt en ekskursjon rundt omkring i Melhus kommune sammen med NTNU Vitenskapsmuseet, eller en mulighet til å komme på NTNU Vitenskapsmuseet for å få se et tilrettelagt opplegg med funn fra samme område.

H. Transport til og fra

En kommentar er at skolebesøk i felt er et fantastisk tilbud som et flertall av interesserte skoler likevel ikke kan benytte seg av. Årsaken ligger i kostnader til busstransport, som er en effektiv flaskehals i forhold til skoler som ligger for langt unna utgravningsfeltet til at elvene kan ta seg fram til fots eller til sykkel. Selv om formidlingsopplegget fra NTNU Vitenskapsmuseets side er et gratis tilbud til skolene, gjør kostnadene ved busstransport likevel at opplegget i praksis er uaktuelt for mange skoler som ellers gjerne skulle deltatt.

En mulig løsning kan være at en forberedt, mer tilrettelagt ordning for busstransport bringes på banen med tanke på skoletransport til steder der det drives arkeologisk formidling i felt. Dette kan eksempelvis være en fylkeskommunal ordning, knyttet til arkeologisk skoleskjøtsel, og i forhold til feltmessig formidling i utgravningssituasjoner.

5. Konklusjoner

En arkeologisk utgravning er en omveltende hendelse, på en lokalitet og i et landskap. Som tilfelle ved E6 Melhus 2017, representerer de arkeologiske undersøkelsene ofte også de første omveltningene i forkant av et større utbyggingstiltak. Som omveltende, utforskende hendelse, representerer en utgravning på samme tid et særskilt behov for, og en god anledning til refleksjoner over menneskelig tilhold og endringer over tid, på denne bestemte lokaliteten og i dette landskapet.

Et hovedpoeng for opplegget, har vært å legge opp til bruk av deltakernes egen landskapsforståelse i møte med arkeologiske spor, bruk av de avdekte sporene og det omliggende landskapet til å etablere tidsdyp, samt å bruke den pågående utgravningssituasjonen og manifesteringsprosessen av arkeologiske spor som en åpen dør til deltakernes egne tolkningsforslag og tankegang. En tanke var at deltakerne, like mye som arkeologen, kan oppdage sammenhenger i de konkrete sporene som utgravningene hadde avdekket. En arkeologisk utgravning manifesterer og konkretiserer komplekse arkeologiske sammenhenger under overflata i et tidligere kjent landskap. En nøkkel til disse sammenhengene er en praktisk deltakende utforskning av utgravningssituasjonen. Dette kan i seg selv bestå av «lavterskel» form for praksis, som deltakerens egne observasjoner på en vandring rundt på felt, eller ulike former for felles «drodling» omkring ulike spor fra ulike deler av feltet, eller bruksrelaterte håndgripelige assosiasjoner om materielle funn, landskap og løst og fast som møter oss.

På *lokalitet B* lå forholdene særskilt godt til rette for å fokusere denne drodlingen til ulike brukslandskap, åkerbruk, bebyggelse og aktivitetsområder i tilknytning til et eldre jernalders gårdsanlegg på Øya. De betydelige geologiske sporene av større og mindre flomhendelser og leirras som de arkeologiske sporene ligger over, begravd under, midt inne i, eller som ved et mirakel hårfint ved siden av, ga også særegne inntrykk av omveltende hendelser knyttet til denne gårdsbebyggelsen.

Formidlingsarkeologens egen praktiske deltakelse og assosiasjonsprosess som feltarkeolog på lokaliteten gjør det mulig å blinke ut og kartlegge ulike formidlingsstasjoner og praktiske ferdselsruter på felt, som tematisk og tidsmessig kan settes sammen til i et fleksibelt formidlingsopplegg. Denne kartleggingen er til samme tid et viktig HMS-verktøy til grunn for omvisningsformidling i felt.

Tilbakemeldingene fra skoleklasser som deltok i formidlingsopplegget ved E6 Melhus 2017, taler langt på vei i retning av at arkeologisk formidling i en utgravningssituasjon kan inneholde kvalitetene som ligger i deltakernes egne refleksjoner knyttet til praktisk deltakelse, konkretisering, tilstedeværende kontekstualisering og stedlig forankring.

Det påpekes samtidig et behov for å fordele arkeologisk innhold over flere anledninger, i form av arkeologiske skolebesøk i klasserommet i forkant av skolebesøk i felt, samt mulighet for oppfølging/nye besøk i klasserommet i etterkant. En annen mulighet, er et ønske om en spesielt tilrettelagt omvisning ved NTNU Vitenskapsmuseets samlinger, knyttet opp til øvrige funn som tematisk og geografisk omhandler sammenhengene som ble avdekket i utgravningsområdet.

Sist, men ikke minst, kaster tilbakemeldingene lys på behovet for en tilgjengelig, gunstig transportordning til og fra et utgravningsområde som tilbyr et arkeologisk formidlingsopplegg. Dagens mangel på en slik ordning, fører i praksis til at en feltmessig formidlingssatsing effektivt avgrenser seg til skoler i gang- og sykkelavstand fra en utgravning.

6. Litteratur

Bryn, H. 2014: Arkeologisk rapport. Maskinell søkesjakting i forbindelse med reguleringsplanarbeider E6 Melhus Røskaft-Skjerdingstad , parsell Sandbrauta-Evjeøyan. Sør-Trøndelag fylkeskommune.

Bryn, H. & M. M. Henriksen (foreløpig upublisert): *Arkeologisk undersøkelse, Gravråksmoen 2015, Melhus kommune, Sør-Trøndelag.* NTNU Vitenskapsmuseet arkeologisk rapport.

Brinkmann, Ch. & J. Aagerholdt (red.) 1926: *Olav Engelbrektssøns jordebog, Register paa St.Olavs jorder.* Norges Rigsarkiv, Oslo.

Fjelde Larsen, M & N. Røkaas Hermansen 2002: *E6 Melhus 2002, Melhus, Felt VIII, Melhus kommune, Sør-Trøndelag.* Arkeologisk rapport, NTNU Vitenskapsmuseet, Trondheim. (Topografisk arkiv, dokument nr. 021280)

Følstad, E. 2002: *E6 Melhus, Søberg, Felt XVI og XVII, Melhus kommune, Sør-Trøndelag.* Arkeologisk rapport, NTNU Vitenskapsmuseet, Trondheim. (Topografisk arkiv, dokument nr. 021275)

Hårstad, S. 2016: *Arkeologiske registreringer i forbindelse med E6 Melhus reguleringsplan Røskaft-Skjerdingstad*. Sør-Trøndelag fylkeskommune.

Jørgensen, J. G. 1997: *Aslak Bolts Jordebok.* Riksarkivet, Oslo.

Jørgensen, G. & F. Skoglund 2003: *E6 Melhus 2002, Skjerdingstad, Felt X, XI, XII, XIII, Melhus kommune, Sør Trøndelag. BIND I.* Arkeologisk rapport, NTNU Vitenskapsmuseet, Trondheim. (Topografisk arkiv, dokument nr. 020930)

Rokoengen, K., M. N. Jespersen, R. A. Kleiv, E. Sæterbø 2001: «The 1345 slide and flood disaster in the Gauldal valley, Mid-Norway: a new interpetation» *Norwegian Journal of Geography,* vol.55 (2). s.57-70.

Schøning, G. 1910: *Reise som giennem en deel af Norge i de aar 1773, 1774, 1775 paa Hans Majestæt Kongens bekostning er giort og beskreven.* Det Kongelige norske videnskabers selskab. Trondhjem.

Solberg I. L. & L. Hansen 2017: *Landskapsutvikling langs Gaula som grunnlag for arkeologisk arbeid sør for Melhus.* NGU Rapport 2.2017, Norges Geologiske Undersølkelser, Trondheim.

Stenvik, L. F. 2015: "The bloomer in Mid-Norway: A retrospective glance and foresight". In: Indrelid, S., K. Loe Hjelle, K. Stene, B. Berglund, M. Callanan, S. H. H. Kaland, L. F. Stenvik (red.): *Exploitation of outfield resources. Joint Research at the University Museums of Norway.* University Museum of Bergen. s.85-98

Strøm, L. S. 2003a: *E6 Melhus 2002, Melhus, Felt I, Melhus kommune, Sør-Trøndelag.* Arkeologisk rapport, NTNU Vitenskapsmuseet, Trondheim. (Topografisk arkiv, dokument nr. 021271)

Strøm, L. S. 2003b: *E6 Melhus 2002, Melhus, Felt II, Melhus kommune, Sør-Trøndelag.* Arkeologisk rapport, NTNU Vitenskapsmuseet, Trondheim. (Topografisk arkiv, dokument nr. 021272)

Vennatrø, R. 2013: *Arkeologiske undersøkelser i forbindelse med utbyggingsplaner for Hestvikholmane industriområde, Averøy kommune, Møre og Romsdal, 2012. Feltmessig formidling.* Arkeologisk rapport, NTNU Vitenskapsmuseet, Trondheim.

Vennatrø, R. 2014: *Skolebesøk i utgravningsområdet, feltmessig formidling ved de arkeologiske utgravningene på Ranheim 2013.* Arkeologisk rapport, NTNU Vitenskapsmuseet, Trondheim.

Ødegård, Ø. 2003: *Arkeologiske undersøkelser i forbindelse med omregulering til Industriområde Søberg, Melhus kommune, Sør-Trøndelag.* Arkeologisk rapport, NTNU Vitenskapsmuseet, Trondheim. (Topografisk arkiv, dokument nr. 036889)

Ødegården, M. 2003: *E6 Melhus 2002, Melhus, Felt VIII Utvidelse, Melhus kommune, Sør-Trøndelag.* Arkeologisk rapport, NTNU Vitenskapsmuseet, Trondheim. (Topografisk arkiv, dokument nr. 021274)

Vedlegg

Vedlegg 1: Arbeidsdokument «*HMS ved feltmessig formidling, E6 Melhus 2017*».
Vedlegg 2: Arbeidsdokument «*Omvisningsrute på lokalitet B, E6 Melhus 2017*».
Vedlegg 3: Informasjonsskilt «Arkeologer i arbeid»
Vedlegg 4: Informasjonsfolder «*Velkommen til omvisning, E6 Melhus 2017*».

NTNU
Vitenskapsmuseet

Trondheim, 24.05.17

HMS ved feltmessig formidling E6 Melhus 2017

Prosjekt: **E6 Melhus 2017, parsell Røskaft-Skjerdingstad**

Prosjektleder: Merete Moe Henriksen, NTNU Vitenskapsmuseet.
mobil: 482 13 905, e-post: merete.henriksen@ntnu.no

Lokaliteter:	*Øya*	id.nr. 216179
	Øverkvål	id.nr. 216180
	Skjerdingstad	id.nr. 216181
	Evjen I	id.nr. 217350
	Evjen II	id.nr. 180283
	Sandbrauta	id.nr. 180286
Gårdsnavn:	Kvaal øvre	gnr. 77/3
	Kvaal nedre	gnr. 78/76
	Øien øvre	gnr. 80/1
	Skjerdingstad	gnr. 83/1
	Gangstiløkken	gnr. 257/8
	Evjen søndre	gnr. 259/4
	Evjen nordre	gnr. 258/1
	Melhus kommune	gnr. 1672/14, 16

Askeladden id.nr.: 216179, 216180, 216181, 180283, 180286, 217350

Kontakt:
Formidlingsansvarlig feltleder: Ragnar Vennatrø, NTNU Vitenskapsmuseet.
mobil: 991 52 124, e-post: ragnar@vennatro@ntnu.no

Arkeologisk formidling i en utgravningssituasjon

Som del av de arkeologiske undersøkelsene langs ny planlagt trasé for E6 gjennom Melhus på parsellen Røskaft-Skjerdingstad, sommeren-høsten 2017, tilbyr NTNU Vitenskapsmuseet et arkeologisk formidlingsopplegg til skoleklasser i Melhus kommune og omegn.

Spor etter oss

Mennesker setter spor, i alt vi gjør, som fotavtrykk etter oss: Lag på lag med gammel dyrka mark under dagens plogfurer. De glemte restene av et hjemsted under pløyelaget. Overpløyde gravanlegg som ennå kan ligge der, på rekke og rad langs elvemelen. Motorveien, som baner seg vei gjennom elveslettene i det samme landskapet. Avtrykkene etter oss går langt tilbake, og langt ut over hva noen kan erindre, dersom vi velger å følge dem.

En arkeologisk utgravning setter oss i nærkontakt med materielle spor av levd liv som ligger skjult på et sted, både nært og håndgripelig og opptil flere tusen år fra oss selv. Enkelte spor risses dypere enn andre. Arkeologiske utgravninger er gjerne grunngitt i en utbygging som gjør at alle tidligere spor på et sted blir utslettet. En utgravning innebærer i seg selv at sporene metodisk plukkes fra hverandre og ødelegges for at vi skal kunne dokumentere dem. Dette gjør en utgravning til en unik hendelse: Det er det korte øyeblikket da sporene graves fram og synliggjøres, før de hviskes ut en gang for alle. En utgravning er dermed også en enestående mulighet til å oppleve sporene som ligger der, ennå tilstede i forståelige sammenhenger og hjemmehørende i et landskap. Dette er også grunnen for at NTNU Vitenskapsmuseet ønsker å invitere interesserte elever og lærere fra omliggende skoler til å besøke utgravningsområdet mens arbeidet pågår.

Skolebesøk i en utgravningssituasjon

Formidlingsopplegget med skolebesøk til de pågående utgravningene ved E6 Melhus 2017 er fra NTNU Vitenskapsmuseets side et gratis tilbud rettet til skolene i Melhus kommune og omegn.

Opplegget er et tilbud til skoleklasser eller grupper av elever og lærere, der arkeolog Ragnar Vennatrø etter avtale vil gi en arkeologisk omvisning i utgravningsområdet. Omvisningene, som vil være på ca. 45 minutters varighet, kan tilpasses alle klassetrinn fra 1. til 10.trinn, samt videregående klassetrinn. Både med tanke på det faglige utbyttet av skolebesøkene og ut fra sikkerhetshensyn, begrenses størrelsen på besøksgruppene til ca. 30 elever pr gruppe.

En hovedtanke med skolebesøkene er å tilby et førstehånds innblikk i arkeologiske sammenhenger i en utgravningssituasjon, i tillegg til å kaste arkeologiske blikk ut i det omliggende landskapet.

Opplegget tenkes som et todelt tilbud, i felt og etterpå, der formidlingsansvarlig arkeolog Ragnar Vennatrø så langt dette er mulig vil være tilgjengelig for å svare på eventuelle «løse tråder», arkeologiske ettertanker og spørsmål som måtte oppstå, enten via mail eller som en gjenvisitt til klassene i etterkant av skolebesøkene.

Sikkerhetsregler for omvisning i felt

Et moderne arkeologisk utgravningsområde er et anleggsområde, med tunge anleggsmaskiner i drift. Ut over et ordinært fokus på HMS, er det derfor behov for å fastsette følgende forhåndsregler, med gjenpart til ansvarlig utbygger, prosjektets hoved-koordinator for HMS, og alle skolene som deltar:

- Besøk i felt finner sted etter avtale med hver enkelt gruppe.
- Opphold på felt foregår kun i følge med formidlingsansvarlig arkeolog.
- Omvisningene følger en forhåndsdefinert rute gjennom utgravningsområdet (*figur 1*).
- Størrelsen på gruppene begrenses til ca. 30 elever pr. besøksgruppe på felt.
- Skolene stiller med det nødvendige antall lærere og assistenter for hver gruppe.
- Lærere og elever informeres i forkant om sikkerhet på felt.
- Arkeologer og anleggsarbeidere på felt informeres i hvert tilfelle på forhånd om besøk.
- Drift av anleggsmaskiner kan bare finne sted i god avstand fra grupper med besøkende.
- Ved drift av anleggsmaskiner, skal maskinfører stoppe maskinen dersom personer fra besøksgruppene nærmer seg maskinens arbeidsområde.

Omvisningsrute gjennom området

For at omvisningene skal ha en grad av forutsigbarhet, holder gruppene seg til en forhåndsdefinert rute gjennom området. Ruta gir adkomst til gode utsiktspunkter og nærhet til det som graves ut, samtidig som det sikrer avstand til anleggsmaskiner og at sårbare arkeologiske spor ikke forstyrres.

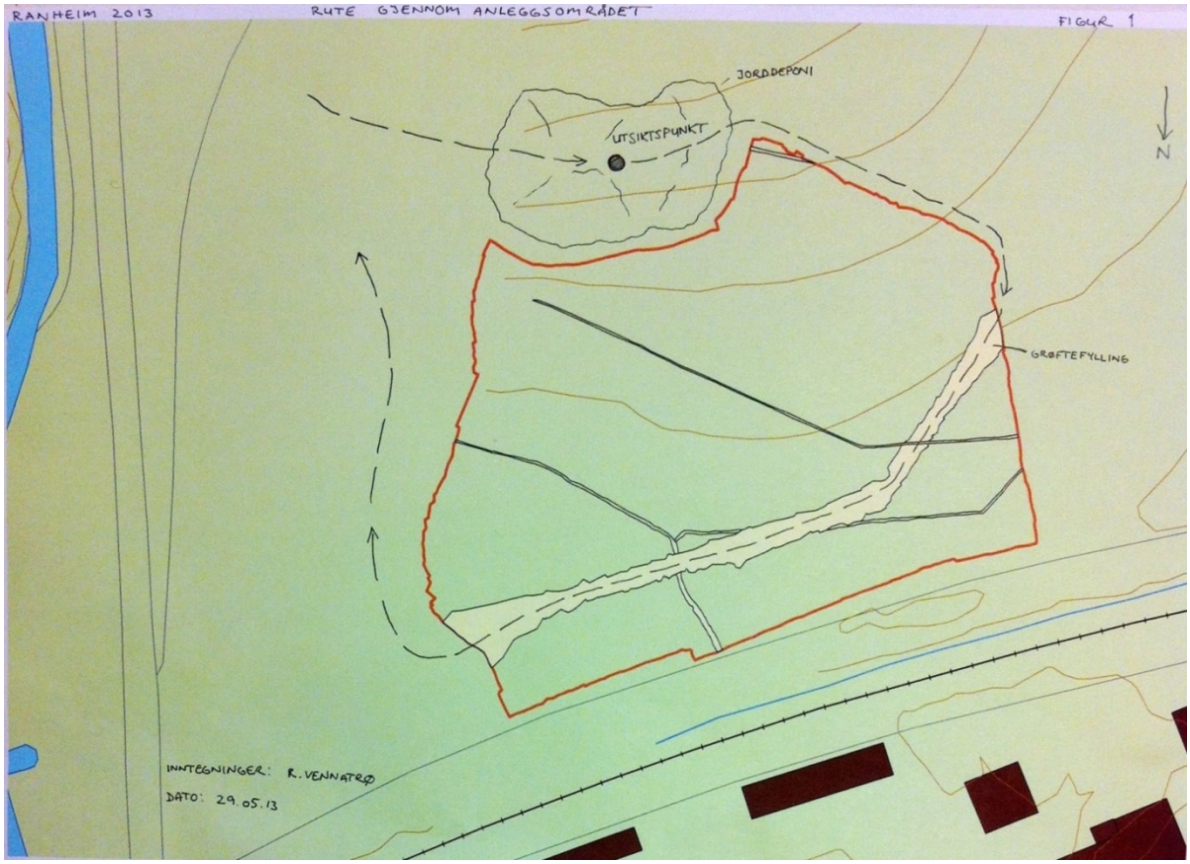

Figur 1. Forslag til omvisningsrute gjennom utgravningsområdet. [EKSEMPELBILDE, fra prosjektet Ranheim 2013]

Merknad: Omvisningsruter for lokalitetene ved E6 Melhus 2017 avventer påbegynt arbeid i felt.

NTNU
Vitenskapsmuseet

Trondheim, 04.08.17

Omvisningsrute på lokalitet B – E6 Melhus 2017

Prosjekt: **E6 Melhus 2017, parsell Røskaft-Skjerdingstad**

Lokaliteter: Lokalitet B, Øya

Gårdsnavn: Øien øvre, gnr. 80/1

Askeladden id.nr.: 216179

Kontakt:
Formidlingsansvarlig feltleder: Ragnar Vennatrø, NTNU Vitenskapsmuseet.
mobil: 991 52 124, e-post: ragnar@vennatro@ntnu.no

Arkeologisk formidling i en utgravningssituasjon

Formidlingsopplegget med skolebesøk til de pågående utgravningene ved E6 Melhus 2017 er et tilbud fra NTNU Vitenskapsmuseet rettet til skolene i Melhus kommune og omegn.

Opplegget rettes mot skoleklasser eller grupper av elever og lærere, der formidlingsansvarlig arkeolog Ragnar Vennatrø etter avtale vil gi en arkeologisk omvisning i utgravningsområdet. Omvisningene, som vil være på 45-60 minutters varighet, kan tilpasses alle klassetrinn fra 1. til 10.trinn, samt videregående klassetrinn. Ut fra sikkerhetshensyn, og med tanke på det faglige utbyttet av skolebesøkene, ønskes størrelsen på besøksgruppene begrenset til ca. 30 elever pr gruppe.

En hovedtanke er at skolebesøkene kan gi et førstehånds innblikk i arkeologiske sammenhenger og tidsdyp i en utgravningssituasjon, i tillegg til et arkeologisk blikk på det omliggende landskapet.

Spor etter oss

Mennesker setter spor, i alt vi gjør, som fotavtrykk etter oss: Lag på lag med gammel dyrka mark under dagens plogfurer. De glemte restene av et hjemsted under pløyelaget. Overpløyde gravanlegg som ennå kan ligge der, på rekke og rad langs elvemelen. Motorveien, som baner seg vei gjennom elveslettene i det samme landskapet. Avtrykkene etter oss går langt tilbake, og langt ut over hva noen kan erindre, dersom vi velger å følge dem. En arkeologisk utgravning setter oss i nærkontakt med materielle spor av levd liv som ligger skjult på et sted, både nært og håndgripelig og opptil flere tusen år fra oss selv. Dette er også grunnen for at NTNU Vitenskapsmuseet ønsker å invitere elever og lærere fra omliggende skoler til å besøke utgravningsområdet mens arbeidet pågår.

Sikkerhetsregler ved omvisning i felt

Et moderne arkeologisk utgravningsområde er et anleggsområde, med tunge anleggsmaskiner i drift. Ut over et ordinært fokus på HMS, er det derfor behov for å fastsette følgende forhåndsregler, med gjenpart til ansvarlig utbygger, prosjektets hoved-koordinator for HMS, og alle skolene som deltar:

- Besøk i felt finner sted etter avtale med hver enkelt gruppe.
- Opphold på felt foregår kun i følge med formidlingsansvarlig arkeolog.
- Omvisningene følger en forhåndsdefinert rute gjennom utgravningsområdet (*figur 1*).
- Størrelsen på gruppene begrenses til ca. 30 elever pr. besøksgruppe på felt.
- Skolene stiller med det nødvendige antall lærere og assistenter for hver gruppe.
- Lærere og elever informeres i forkant om sikkerhet på felt.
- Arkeologer og anleggsarbeidere på felt informeres i hvert tilfelle på forhånd om besøk.
- Drift av anleggsmaskiner kan bare finne sted i god avstand fra grupper med besøkende.
- Ved drift av anleggsmaskiner, skal maskinfører stoppe maskinen dersom personer fra besøksgruppene nærmer seg maskinens arbeidsområde.

Omvisningsrute gjennom området

For at omvisningene skal ha en grad av forutsigbarhet, holder gruppene seg til en forhåndsdefinert rute gjennom området. Ruta gir adkomst til gode utsiktspunkter og nærhet til det som graves ut, samtidig som det sikrer avstand til anleggsmaskiner og at sårbare arkeologiske spor ikke forstyrres.

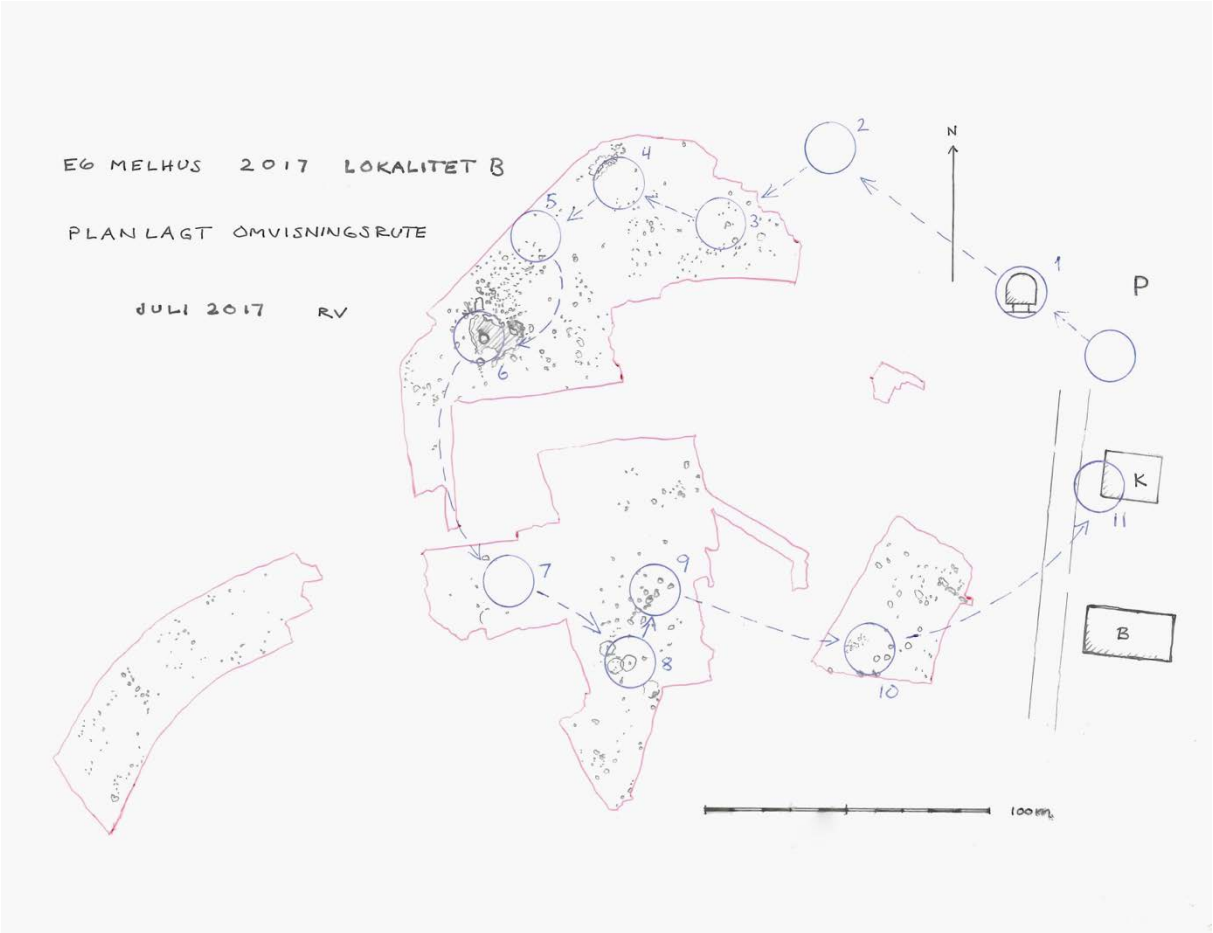

Figur 1. Forslag til omvisningsrute gjennom utgravningsområdet, *lokalitet B,* E6 Melhus 2017.

Tegnforklaring, planlagt omvisningsrute med tentative formidlingsstasjoner (figur 1):

13. Utgangspunkt, arkeologisk introduksjon ved informasjonsskilt.
14. Overblikk og landskap, med utsyn over utgravningene og landskapet omkring.
15. Stratigrafi, trinnvise steg nedover de avdekte lagene. Stolpehull og groper.
16. Elvebrink og produksjonssted I, et snittet ovnsanlegg.
17. Ardspor og stolpehull, ulike faser av et hus ved elva i kanten av en åker.
18. Produksjonssted II, aktivitetsområde med ulike gropanlegg.
19. Overblikk og landskap, med utsyn inn i et flateavdekket landskap.
20. Sirkler i undergrunnen, mulige gravkontekster.
21. Kokegropsområde, mennesker, måltider, gjøremål, hendelser.
22. Langs kanten av rasmasser, produksjonssted III, spor i sand, spor under og over leire.
23. Funngjennomgang, funn fra ulike formidlingsstasjoner, gjettekonkurranse og repetisjon.

L. Parkeringsplass, oppmøtested.
K. Funnkontainer.
B. Feltbrakke.

E6 Røskaft–Skjerdingstad

SEKS FELT: 2017-utgravningene foregår på feltene Skjerdingstad, Øya, Kvål, Evjengrenda (2 felt) og Sandbrauta.
Bruk ID-nummer for mer informasjon her: **kulturminnesok.no**

Vil du vite mer? Se www.norark.no eller scann QR-koden

Arkeologer i arbeid

Avdekker kulturminner i Melhus

REKONSTRUKSJON 1:
Slik kan det ha sett ut. Rekonstruksjon av husene som ble funnet på Gravråkmoen sommeren 2015. Modell: Arkikon

REKONSTRUKSJON 2:
To langhus fra Gravråkmoen. Huset foran mangler tak for å vise oppbygging og interiør. Modell: Arkikon

SKJOLDBULE:
Håndtak for skjold fra eldre jernalder. Funnet i gravrøys på Gravråk i 1871. Foto: NTNU Vitenskapsmuseet

Nye Veier skal bygge over 10 mil moderne E6 sør og nord for Trondheim. I 2017 foretar NTNU Vitenskapsmuseet arkeologiske undersøkelser på strekningen Røskaft–Skjerdingstad gjennom Melhus. Seks lokaliteter skal graves ut: på Skjerdingstad, Øya, Øverkvål, Evjengrenda I og II og Sandbrauta. Her kommer veiplanene i berøring med automatisk fredete kulturminner.

Landskap i endring

Du står nå i et landskap som ved slutten av siste istid, for vel 12 000 år siden, var en dyp og langstrakt fjord. I takt med landhevingen ble fjorden i løpet av steinalderen til en fruktbar elvedal, godt egnet for jordbruk. Elvelandskapet er preget av elva Gaula, som graver i dalbunnen, stadig skifter sitt løp, og forårsaker gjentatte ras og flomhendelser. Mest kjent er Gauldalsraset i 1345. Det raserte store deler av dalføret, tok livet av over 500 mennesker, og regnes som norgeshistoriens største skredkatastrofe. Liknende rashendelser rammet folk i Gauldalen i forhistorisk tid.

Spor under åker

Mennesker har også satt spor etter seg i landskapet. Ved å fjerne matjorda ned til urørte lag under pløyedybde, kan vi finne spor av flere tusen år gamle bygninger, overpløyde gravanlegg og fossil åkermark under dagens åkerlandskap. Tidligere utgravninger langs E6 gjennom Melhus, på strekningen Melhus–Søberg (2002), Skjerdingstad (2002) og Gravråksmoen (2015), har avdekket til sammen 46 forhistoriske hus, flere av dem med ildsteder og leireforede ovner, omgitt av et stort antall kokegroper, overpløyde gravhauger og fossile dyrkningslag. Undersøkelsene har gjort det mulig å kartlegge og datere forhistoriske gårdstun som er 2–3000 år gamle.

Områder som en gang har vært rammet av flom og jordras, kan gi svært gode arkeologiske bevaringsforhold i ettertid. I heldige tilfeller kan vi finne godt bevarte gjenstander, intakte gravanlegg og mer eller mindre ødelagte rester av gårdsanlegg, innkapslet under lag med leire.

Jernutførsel i romertid

Vi venter å finne spor fra både bronsealder (ca. 1700–500 f.Kr.), jernalder (ca. 500 f.Kr.–1030 e.Kr.) og middelalder (ca. 1030–1300 e.Kr.) i områdene der vi graver. Trolig vil de fleste bosetningssporene være fra jernalderen. Med unntak av en håndfull hus med dateringer til slutten av bronsealder, er alle utgravde hus langs E6 i Melhus datert til førromersk jernalder og romertid (ca. 500 f.Kr.–400 e.Kr.). Dette var en viktig vekstperiode i dalføret.

Fra samme periode finner vi tallrike spor av intensiv jernutvinning fra myrmalm i utmarksområdene rundt Gauldalen. Sporene har etter hvert et omfang som tyder på organisert produksjon og transport av jern fra dalføret. Mye av transporten kan ha gått langs Gaula, gjennom Melhus, til videre utskiping ved elveutløpet. Gårdene i Melhus hadde trolig en nøkkelrolle i denne aktiviteten.

Gårdene i yngre jernalder og middelalder

Et stort antall gravfunn og våpengraver er kjent fra Melhus i yngre jernalder (575–1030 e.Kr.). Utenom arkeologien forteller sagalitteraturen om en ressurssterk gårdsbosetning i vikingtid (800–1030 e.Kr.) og tidlig middelalder knyttet til gårder som Rimol, Gimse, Medalhus og Skjerdingstad. Denne posisjonen må ha vært tuftet på solide jordbrukstradisjoner og strategisk kontroll over utmarksressurser over lang tid. Til forskjell fra gårdsanlegg fra bronsealder og eldre jernalder, som flyttet rundt i landskapet, har gårdsbebyggelsen i yngre jernalder vært av en mer permanent karakter. Ofte har gårdene ligget på samme sted som dagens gårdstun. Av og til har gårdstun likevel blitt forlatt, eller flyttet et stykke unna. På Skjerdingstad skal NTNU Vitenskapsmuseet i 2017 undersøke et overpløyd lag med kokstein. Dette kan være restene av en gårdshaug fra yngre jernalder. Foreløpige dateringer fra de antatt eldste koksteinslagene er fra merovingertid (575–800 e.Kr.).

NTNU Vitenskapsmuseet

NyeVeier

NTNU
Vitenskapsmuseet

Velkommen til omvisning

Arkeologiske utgravinger langs E6 Røskaft-Skjerdingstad i Melhus sommeren og høsten 2017

Figur 1: Arkeologer og gravemaskin, i full sving med flateavdekking på Øya. Foto: R. Vennatrø, NTNU Vitenskapsmuseet.

Bakgrunn og fakta

E6 gjennom Melhus er under utbygging. I 2017 skal parsellen Røskaft-Skjerdingstad undersøkes med tanke på automatisk fredete kulturminner i områdene som berøres. NTNU Vitenskapsmuseet foretar derfor arkeologiske utgravninger på *Skjerdingstad*, *Øya*, *Kvål*, *Evjen* og *Sandbrauta*. Da veiprosjektet ble planlagt i 2014, ble det registrert 12 områder med spor under markoverflata, som i tid spenner fra bronsealder til jernalder/middelalder. Av disse skal seks områder graves ut og dokumenteres av NTNU Vitenskapsmuseet (figur 2).

De arkeologiske sporene ligger skjult under markoverflata på dyrka mark, langs høydedrag og på rester av gamle elvesletter i dalbunnen. Her finnes ennå spor av flere tusen år gamle pløyelag, graver, kokegroper, hustufter og gårdstun, fra både forhistorisk tid og middelalder.

Undersøkelsene foregår fra mai til september, med opptil 14 arkeologer i arbeid i felt.

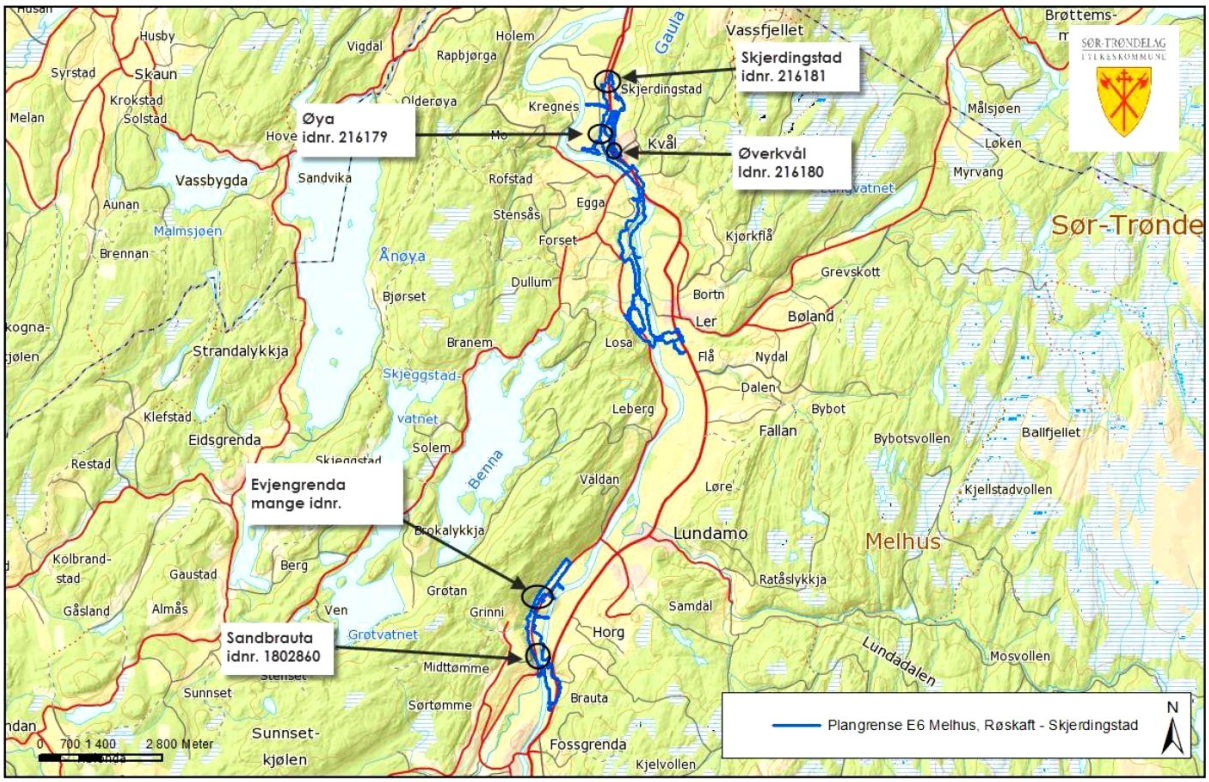

Figur 2: Områdene på Skjerdingstad, Øya, Kvål, Evjen og Sandbrauta, som graves ut av NTNU Vitenskapsmuseet i 2017.

Gauldalen i forhistorisk tid og middelalder

God tilgang til naturressurser, både på land og i vann, var viktige bosetningsfaktorer i forhistorisk tid. I Gauldalsområdet kunne en både drive fiske, jakt og finne lettdrevet, god jord i langs elva og i dalsidene. Ikke minst var dalføret et hovedområde for lokal jernutvinning fra eldre jernalder og framover. Et stort mangfold av gjenstandsfunn, forhistoriske gravanlegg og gårdsanlegg vitner om et levende jernaldersamfunn i Melhus.

Figur 3 og 4: Arne kartlegger området på Øya med georadar. Syver er i ferd med å undersøke en forhistorisk kokegrop. Foto: R. Vennatrø, NTNU Vitenskapsmuseet.

Maskinell flateavdekking

I alle seks områder undersøker vi bosetningsspor som ligger skjult under dyrka mark og som delvis er dekket av rasmasser. I tillegg til bruk av georadar, metalldetektor og dronefoto, undersøkes områdene med en metode som kalles *maskinell flateavdekking*. Det betyr at det øverste matjordslaget lagvis graves vekk med gravemaskin, slik at alle spor av overpløyde gravanlegg, hustufter, stolpehull, kokegroper, gamle veier, ulike aktivitetsområder og tykke lag med kokstein og avfall blir synlige.

Slik kan en for eksempel finne omrissene av hus på forhistoriske gårdstun eller bunnen av gravhauger under matjorda, der det i dag bare er flate jorder. Bruken av gravemaskin kombineres med mer nøyaktig graving for hånd av lagene videre nedover i stolpehull, veggrøfter, ildsteder, kokegroper og gravanlegg under matjordslaget.

Et arkeologisk utgravningsområde er et anleggsområde, der tunge anleggsmaskiner tidvis er i drift. For å gjøre det mulig for skoleklasser å komme på besøk, har NTNU Vitenskapsmuseet utarbeidet særskilte HMS-rutiner til dette formål. Vi ber om forståelse for at HMS-rutinene overholdes i samarbeid med skolene. For å få dette til, må besøkene skje etter avtale med formidlingsansvarlig arkeolog. Størrelsen på omvisningsgruppene ønskes begrenset til rundt 30 elever pr. gruppe. Større grupper kan eventuelt vises rundt i flere påfølgende puljer.

Omvisning

NTNU Vitenskapsmuseet tilbyr et eget formidlingsopplegg knyttet til utgravingsarbeidet langs E6 Røskaft-Skjerdingstad. Opplegget kan tilpasses, og kan flyttes rundt mellom utgravningsområdene, men vil i første omgang være knyttet til *Øya*. Skoleklasser som ønsker å besøke utgravningene er herved invitert til omvisning. Ta kontakt og avtal nærmere.

En utgraving er en spesiell hendelse, også for arkeologene. Vi får for et kort øyeblikk mulighet til å se alle sporene som ligger bevart under matjorda. Bli med oss, og lær mer om bronsealder, jernalder og middelalder langs E6 på Melhus. Hva gjør arkeologene egentlig? Hva kan ligge der under matjorda? Hva kan ha skjedd, når vi finner glemte graver og gårdstun midt ute på et jorde, eller på andre steder, der det ikke har stått hus så lenge noen vet? Hva gjorde folk i Melhus i jernalder og middelalder, og hvor tror du det ble av dem?

Vi tar imot besøk på felt i august-september 2017. Omvisningene varer anslagsvis 1 time.

Avtal et tidspunkt med oss, og vær velkommen! ☺

Kontakt

Ragnar Vennatrø
Formidlingsansvarlig, E6 Melhus 2017
NTNU Vitenskapsmuseet
mobil: 991 52 124
e-post: ragnar.vennatro@ntnu.no

Merete Moe Henriksen
Prosjektleder, E6 Melhus 2017
NTNU Vitenskapsmuseet
mobil: 482 13 905
e-post: merete.henriksen@ntnu.no

Følg også med på NTNU Vitenskapsmuseets utgravninger på: http://www.norark.no/

Veibeskrivelse til Øya

-Følg E6 sørover fra Melhus sentrum mot Kvål.

-Ta av til høyre etter Øya videregående skole.

-Møt oss på vestsiden av nærmeste kalkunfjøs ☺

NTNU Vitenskapsmuseet er en enhet ved Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, NTNU.

NTNU Vitenskapsmuseet skal utvikle og formidle kunnskap om natur, kultur og vitenskap. Museet skal sikre og forvalte de vitenskapelige samlingene og aktivisere dem gjennom forskning, formidling og undervisning.

Seksjon for arkeologi og kulturhistorie har forvaltningsansvar for automatisk fredete kulturminner og skipsfunn i Nordmøre, Sør-Trøndelag, Nord-Trøndelag, nordlige Romsdal og Nordland til og med Rana. Seksjonen foretar arkeologiske undersøkelser på kulturminner over og under vann, i henhold til kulturminneloven.

ISBN 978-82-8322-137-4

ISSN 2387-3965

© NTNU Vitenskapsmuseet
Publikasjonen kan siteres fritt med kildeangivelse

www.ntnu.no/vitenskapsmuseet

NTNU
Vitenskapsmuseet